

XV
letnik XV
številka

3

**jezik
in
slovstvo**

1969/70

Jezik in slovstvo

Letnik XV. številka 3

Ljubljana, januar 1969/70

Casopis izhaja od novembra do junija (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec (metodika), Jože Toporišič (jezikoslovje), Franc Zadravec (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna Cetus, Celje

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina tretje številke

Razprave in članki

65 *Fran Petrè* Vodnikov Zadovoljni Kranjec kot primer iz poezije razsvetljenstva

76 *Jože Toporišič* Petdeset let jezikoslovne slavistike na ljubljanski filozofski fakulteti

85 *Franc Šebjanič* Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu-Mošovskemu

Zapiski, ocene in poročila

89 *Laslo Berkeš* Glas o šolstvu za narodnosti v Vojvodini

91 *F. Jakopin* Prvi učbenik poljskega jezika v slovenščini

94 *Francka Varl* Nekaj misli k jezikovni kulturi absolventov srednjih šol

95 *France Drolc* Jezikoslovni prispevki v Jeziku in slovstvu 1968 in še kje

3/3 *Zinka Žnidaršič* Belokranjski nabàre, nabôga, nabôzi, revo ne in še kaj

3/3 *J. T.* Pripis k belokranjskim posebnostim

Gradivo

3/4 V oceno smo prejeli

3/4 Zaključni račun revije Jezik in slovstvo 1969

Fran Petreš

Filozofska fakulteta Zagreb

VODNIKOV ZADOVOLJNI KRANJEC KOT PRIMER IZ POEZIJE RAZSVETLJENSTVA

Pisanice, prvi slovenski pesniški almanah, so imele zelo prozorno politično in slovstveno podobo. Poprijele so velike družbene ideje svoje dobe, se jim prilagodile in za njihovo leposlovno izrazitev izbirale jezik, ki je bil hkrati vzvišen, patetičen in vdan. Družbeni položaj je tako vsestransko odseval v nazorih, snoveh in motivih, da pesniško delo splahne v nič, če mu odvzamemo njegovo izrazito časovno osnovo. Določala sta jo dva v bistvu nasprotna faktorja: zelo močna absolutistična država, ki je podrejela vse oblike državljanske dejavnosti (s tem pa tudi celotno vzgojno, kulturno ter književno delovanje) in komaj prebujajoča se politična zavest pri narodu, ki v državi ni imel nobenih pravic.

Prispevki v prvih dveh zvezkih *Pisanic* imajo neko skupno potezo: V njih se malo govori o osebnem človekovem svetu. Pesmi obravnavajo skoraj izključno velika sodobna avstrijska oz. domača dogajanja. Vse je v najtesnejši medsebojni zvezi. Vendar so se pesniki perečih vprašanj lotevali s stališč dveh vrst patriotizma.

Izvirno slovensko posvetno pesništvo se je začelo s slavospevom uradni avstrijski državni obliki razsvetljenstva, reformnemu gibanju Marije Terezije in Jožefa II. Takoj obe uvodni prigodnici v almanahu sta posvečeni sovladarju in vojaškemu področju, ki ga je v državi vodil ob finančnem. Iz vse široke filozofske in družbene problematike racionalizma in razsvetljenstva je Damasčen Dev kot urednik povzel za oznako tipičnega vladarja razsvetljenega absolutizma njegovo človečnost, njegov humanizem. Pesmi so propagirale odziv vojaški službi po novem zakonu o vojaški obveznosti (ki so se ji kmetje izmikali z begom v gozdove) in s tem služile državni reformi. Dev je želel pomiriti strogo cenzuro.

Druga idejno-politična smer se je navezovala na Pohlinovo *Kranjsko gramatiko* in vlogo, ki jo je pisec določil slovenskemu knjižnemu jeziku v prihodnosti svojega »kranjskega naroda«. Izid slovnice ni mogel takoj nakazati vse narodne in duhovne razsežnosti, ki se je odpirala s tem dejanjem, čeprav je pisec v uvodu zelo odprto načel razmerje Nemcev med Slovenci. Vse narodno politične pesmi v *Pisanicah* (avtorji so bili Pohlin sam, Janez Mihelič in Valentin Vodnik) potekajo iz njenega izhodišča in razčlenjujejo dalje njen osnovni program.

Globoka družbena zavzetost v obeh smereh je značilna idejna lastnost začetka slovenske umetne pesmi. Zunaj okvira *Pisanic* je ostajal v onem trenutku le Anton Linhart, ki pa se je javil z nemško tragedijo in nemško pesniško zbirko. Kakor je imel ta rod svoj zakon moralno-družbenih obveznosti, tako je čutil tudi skupno nagnjenje na področju umetnostnega izraza.

Ko slovenskega umetnega pesništva še ni bilo, a je Pohlin menil, da bi do njega moralo priti, je izdelal zanj pravilnik, ki ga je vključil v svojo slovnico. Slovenski verz je imel sredi 18. stoletja za seboj dvojno dolgo izročilo: ljudsko lirsko in epsko pesništvo in versko pesem, kakor so jo gojili katoliki in protestanti. Pohlin se je zavedal pomena tega izročila, toda umetno slovensko pesništvo si je zamišljal v velikem stilu, ki naj bi svoj nastanek navezal na evropski klasicizem. Začeli naj bi z verzi, kakor jih dotlej ni bilo v slovenskem jeziku, razen nekaj skromnih začetniških poskusov v Devovih prevodih, ki pa niso bili objavljeni. Slovensko pesništvo naj bi razvijalo klasične oblike in klasične mere, kakor sta jih poznali grška in latinska rimska književnost. Značilna lastnost klasičnih jezikov so bili dolgi in kratki samoglasniki; zato ker se Pohlin te lastnosti slovenskih soglasnikov ni zavedal ali pa mu niso ustrezale, je izdelal zapleten sistem, kateri glasovi in zlogi bi ustrezali grškemu kolikostnemu načelu. Tako mehanično poetiko sta spremljali zahtevi, naj se pesnik izraža s podobami in simboli iz grške in slovanske mitologije in besedilo pesmi opremlja s čim več pesniškimi figurami, kakor so npr. apokopa, antiteza, mioza, proteza, diareza, sinekdoha itd.

Po dobrem desetletju je res postal ljubljanski avguštinski samostan z almanahom *Pisanice* prva domača pesniška šola. Sprva nihče ni stopil z visokega podstavka, ki ga je bil Pohlin postavil s svojo poetiko. Pesniki so bili različnih let, toda vsi so se trudili, da bi ugnegli slovenski jezik v zahtevne norme pravil antičnega metričnega sistema. Težave so bile velike in veliko je bilo nasilja nad jezikom, ki po svoji naravi ni bil lahko prilagodljiv za tak namen. Kot vzorec naporov v Pohlinovem duhu naj navedem dva Miheličeva heksametra na začetku njegove *Mile pesmi* ... k hvali teh pregovorov:

Kdur je v kamnitih žilah ognene iskre zamirkal:
Ta je skuz svojo mudrost zlejtel s' perut'ma na luft.

Tudi pesniški začetki Valentina Vodnika spadajo v isto vrsto verzifikacije, toda v tretji knjigi *Pisanic* je zavrgel vse tri osnove tedaj veljavne slovenske pesniške doktrine — kolikostno načelo, mitološki aparat in pesniške figure po antični poetiki, obenem pa spremenil idejno vsebino pesmi.

Za interpretacijo pesnitev iz tako izrazito pretekle dobe, kakor je za nas 18. stoletje, je potrebno razčistiti nekatera vprašanja, nanašajoča se na pesniško besedilo.

Ves predstavniki svet, zajet v leposlovnem delu, in vse doživljanje besedne umetnine, hrani in razdaja ter prenaša na nas izključno samo jezik. V leposlovlju je jezik edini posrednik umetniške izpovedi in zveza med ustvarjalcem in bralcem. To pa pomeni, da jezik v leposlovnem delu ni le sredstvo obvestila, marveč nosilec funkcij, ki daleč preraščajo njegovo navadno službo. Bistvo

jezika besednih umetnin je ravno v takih njegovih posebnih lastnostih, ki so skrite v novih pomenskih rabah besedja, izbrani uglasenosti zvočnega sestava, v valovanju ritma ali v rabi premorov. Prav ta zelo izbrana in pretehtana jezikovna sredstva vplivajo na nas po poteh, ki jih ne moremo vedno nadzorovati in se jih niti ne zavedamo, saj so predvsem čutne narave. Pesniški jezik nikakor ni istoveten s knjižnim jezikom, tj. s splošnim občilom izobraženstva in javnih sredstev obveščanja določene dobe. Pesniški je ravno po tistih svojih prvinah, ki niso splošno knjižne, marveč odstopajo od njene povprečne, nendiferencirane ravni s tem, da vnašajo vanjo povsem individualne stavčne, pomenske in glasovne rabe. Navadno je tako, da nastopa vsaka nova smer z dotlej neznano iznajdbo jezikovnih zvez. Čim več posebnosti je zgnetenih v jezik, tem bolj oseben je pesnikov stil.

V času, ko je nastajala Vodnikova pesem *Zadovoljni Kranjec*, je slovenski knjižni jezik sicer imel norme, ki so se izoblikovale od protestantske dobe do druge polovice 18. stoletja, vendar njegova oblika ni bila trdna. Manjkala ji je širša raba v krogu izobraženstva, kulturnih ustanov in tiska. Oblikovanje takega jezika se je prav v tistem zgodovinskem trenutku šele začinjalo. Sama Vodnikova pesem je ena izmed prič začetka knjižnega jezika, toda obenem je tudi primer individualnega Vodnikovega pesniškega jezika. Razmerje med tema dvema oblikama spada v poglavje o razvoju slovenskega knjižnega jezika. Jasno je, da je ta jezik kot stopnja jezikovnega razvoja pred dvesto leti precej različen od današnjega knjižnega jezika; Jezik Vodnikove pesmi pa ni ne skupni pogovorni jezik ne pogovorni jezik kakega tedanjega sloja, okolja ali poklica, marveč prav svojstven Vodnikov pesniški jezik.

Za interpretacijo Vodnikove pesmi bi prišla v poštev še ena njena jezikovna oblika, jezikovno modernizirano besedilo, kot so ga uredniki njegovega dela prilagodili današnjemu bralcu. To obliko najdemo v novejših izdajah Vodnikovega pesništva in v šolskih berilih. Toda prav zato, ker pesniški jezik označujejo njegove drobne posebnosti, pristnega Vodnikovega izraza ne moremo iskati v glasovnih ali pomenskih prilagoditvah starega jezika modernemu bralcu in sedanjemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Analizirati je mogoče le izvorno Vodnikovo besedilo.

Končno je tu še vprašanje Vodnikovih redakcij te pesmi. Znani so trije zapisi, in med njimi so kar precejšnje razlike: prva objava je v 3. letniku *Pisanic od lepih umetnosti*, izšlih v začetku leta 1781, druga v *Veliki pratiki* in tretja v Vodnikovi pesniški zbirki *Pésme za pokúšino* iz leta 1806. Razlike se nanašajo na besedilo in verzifikacijo. Ker je pesnik verze popravljaj, predeloval in spopolnjeval, moramo pač njegovo zadnjo redakcijo iz l. 1806 imeti za tisto, ki jo je želel zapustiti slovenski književnosti. Če bi tu raziskovali edino genezo slovenske umetne posvetne poezije, bi vzeli kot osnovo seveda obliko pesmi iz *Pisanic*. Ker pa želimo osvetliti na tem enem primeru značaj slovenskega razsvetljskega pesništva, prodreti v svet Vodnikove ustvarjalnosti in dognati njen umetniški doseg, jemljemo za osnovo končno obliko pesmi iz leta 1806, le da bohoričico zamenjujemo z novo pisavo, ker je pisava predvsem zunanjšega, optičnega značaja. V našem besedilu je pet neznatnih popravkov: v 7. verzu je *Od štajerca* popravljeno v *Od Štajerca*, v 9. in 12. *brazdio* in *belio* v *brazdjo*, *beljo*, 44. *hódiiti* in *hòdiiti* in v 45. *Povsoti* v *Povsodi*.

ZADOVOLNI KRAJNC

<p>Od straže Hrávaške
Gor sónce mi pride
V' nógrade Láške
Po poldne zaide;</p>	<p>25 Rad pléšem okrogle,
S' péto glas dájam,
Premetem vse vogle,
Se v' cépa dva májam.</p>
<p>5 Z' Benéškiga morja
Jug célo poti,
Od Stájerca bórja
Per dél' me hladi.</p>	<p>30 Nožíca pa Mince
Za mano drobni,
Pobéra stopnice,
Se v' króge verti.</p>
<p>10 Mi brazdjo konjiči
Za hajdo, pšeníco,
Netrudni dekličí
Pa beljo tančico;
Kaj maram, se kruha
Persluží zadost,</p>	<p>35 Na žgancih tropine,
Pa kislíga zéla,
Bob, kaša, vse mine,
Ko pridem od dela;
Al bodi pogača,
Klobasa, al sók,
Al kar se obrača</p>
<p>15 Ni síle trebuha
Okoli mi nost.</p>	40 Na ražnu okrog.
<p>Imám oblačílo
Domačga padvána
Ženica pa krilo</p>	<p>Za vsako povele,
Mam žídano volo,
Za branbo dežeze,
Al hóditi v šolo;</p>
<p>20 Iz pravga mezlána;
Se svéti na lice
Ko pírh moj škarlát,
Nje šapel, jeglice,
Nje modric je zlat.</p>	<p>45 Povsodi se maham
Ko čverst korenák,
Po delam, pa baham,
Pa pijem tabák.</p>

Ni zlepa slovenske pesmi, v kateri bi človek govoril s tako samozavestjo o sebi, kakor govori kmet v tej Vodnikovih pesmi. Lirika se napaja ponajveč iz bolečine in tesnobe, pa najsi bo ljudska ali umetna. Tu ni sledu kakega občutka odtujenosti, utesnjenosti ali negotovosti. Osebnost, ki se izpoveduje, ima do skrajnosti jasno stališče do družbe. S tem zunanjim korelatom pa je očitno povsem uravnoteženo njeno notranje čustveno in miselno občutje. Posebno značilno je, da razmerje do zunanjega, obdajajočega sveta ni samo medlo nazkazano, naznačeno le na splošno, marveč prav nasprotno, podano je z nizom podrobnosti, ki potanko povedo, kakšna je narava njegove družbene pogojenosti, kje živi, kaj dela, kako je z družino in še mnogo podobnega. Družba, sredi katere biva, je povsem konkretna, strogo določena oblika družbe, in on sam v nji zelo dejaven, brez vsake obremenjenosti s kakimi predsodki, skupnimi ali osebnimi. Vse v njem izdaja neomajen optimizem.

Nedvomna usmerjenost na praktično korist kot vodilo človekovega mišljenja in čustvovanja in lahkotni življenjski občutek Vodnikovega kmeta nasploh težko prestajata našo kritično sodbo.

Sum se nam prebujata že, če se zaustavimo ob naslovu pesmi. Le dve besedi sta, toda v njuju tiči vzrok za dvojni dvom: *Zadovoljni Kranjec*. Pesem je iz fevdalne dobe. Ali je bilo upravičeno govoriti o zadovoljnem kmetu, ko pa je bil kmet tlačan izpostavljen vsakršnemu prisilnemu osebnemu omejevanju in gmoтному izkoriščanju? Tudi v drugi besedi je bilo enako pomembno opozorilo na notranje nasprotje v slovenski družbi. Nanašalo se je na razdeljenost slovenskega etničnega ozemlja na več pokrajin, katerih vsaka je v fevdalni preteklosti hodila bolj ali manj svoja pota. Zato navajata Vodnik in Kranjca, ne Slovenca.

Proti besedni igri »zadovoljni Kranjec« so govorili torej težki pomisleki. V pesmi, ki sledi naslovu, ni ta zveza omenjena več nikjer. Prav s tem pa je še poudarjena, ker se vse v nji veže ravno na naslov, na zadovoljnega Kranjca. Če se je pesnik odločil zanj in ga tako poudaril, je moral kriti naslov v sebi posebno vsebino.

Kar pesem dela pesem, so njeni verzi, njena posebna jezikovna organizacija, s katero se izpoved dopolnjuje in pogloblja. Razpravljanje o pesmi se zato ne more omejevati na temo, na vsebino, idejnost, čustveno intenzivnost ali celo na pesnika samega, marveč mora govoriti o vsem, kar predstavlja notranjo podobo pesmi, o njeni zgradbi, pomenski strani, zvočnosti, ritmu, vrsti izbranega besedja in blagoglasju ali neskladju. Nedvomno je pri pesništvu starejših pesnikov (v nasprotju z velikim delom sodobnih lirikov) najlažje pristopna njena tematika.

Izrazna je težje oprejemljiva. Sestoji namreč iz cele vrste drobnih posameznosti, ki jih s pazljivim, občutenim branjem sicer zaznavamo, a jih more v popolnem sestavu in medsebojnih zvezah razkriti res šele znanstvena analiza. Saj v tem je ravno razlika: bralec pesem čuti, razlagalec mora imeti zanesljiva merila, da predre v njen skrivni jezikovni sestav ter loči in poudari v njem prav tisto, kar je resnično bistvo pesmi.

Ko sledimo pesnikovi ustvarjalnosti, se nam ne odpira v enotni podobi, ki bi nas vodila po samo eni poti k cilju. Vidiki, ki se nudijo, so različni in vsak zase nas sili k ozki analitičnosti, ki določeni pojav ali prvine v pesmi osami ter ga ločenega razčlenja in presoja. Posamični postopek sam po sebi ne bi imel nobenega smisla, če ne bi bil ravno samo eden izmed členov v lestvici onih prvin, ki v svoji skupnosti ustvarjajo estetsko vrednost. Če se želi interpretacija prebiti do resničnih osnov umetniškega dela, mora zajeti čim več prvin, ki jih krije v sebi umetnina. Po končani analizi mora znati najti zvezo med posameznostmi in celoto, se pravi, dojeti mora notranjo strukturo umetnine ravno kot posrečeno zvezo mnogoterih prvin. Pri tem ne gre za lestvico vrednot, ker si niso ne podrejene ne nadrejene, marveč enakovredne: vsaka ima svoje mesto v pesmi, brez nje bi bil njen notranji ustroj prizadet. Gre za določitev njihovih medsebojnih razmerij. Šele vse skupaj predstavlja harmonično podobo umetnine.

Vodnikova pesem ne povzema kake v sebi izgrajene klasične oblike, marveč niza svojo tematiko v šestih kiticah, katerih vsaka ima po osem kratkih verzov. V njih je nekaj lahкотnega, tekočega, besede jim beže kot vesel potok, dà, prav njih živi tok daje pesmi vtis brezskrbnosti. Kljub temu je izpoved zgoščena in polna nekih podpomenov, ki se nam odkrivajo pod površino.

Prva kitica riše zemljepisni položaj dežele, v kateri živi Vodnikov človek. Vendar opisa pokrajine ni. Namesto njene predmetne stvarnosti, kakor bi jo pač pričakovali, jo nakazuje igra naravnih pojavov v višinah — sonca, vetrov, burje. Obenem pa, ko je pesnikova ustvarjalna domišljija dvignila zemljepisno predmetnost v sferično področje — in jo s tem očito razsnovila, poduhovila — jo je priklenila na neka trdna dejstva, ki so in niso le zemljepisna. Vodnik določa zemljepisno lego Kranjske po pokrajinah, ki jo obdajajo in s katerimi jo vežejo naravni pojavi velikih razmerij, kot so pot sonca in vremenske spre-

membe. Te pokrajine so imenovane, vendar ne preprosto z zemljepisnim imenom, marveč metaforično, na način, da dobivajo dvojni smisel, zemljepisni in zgodovinski. Vodnik ni napisal, da vstaja Kranjcu sonce na vzhodu, ali da vzhaja s hrvatske strani, ali da ga vidi vzhajati izza Gorjancev, marveč mu vzhaja »od straže Hravaške«. V mislih je imel Vojno krajino, avstrijski obrambni sistem utrdb s središčem v Karlovcu, ki ni le Hrvatsko, marveč tudi Slovenijo branil pred turškimi vpadi iz Bosne. Podtalna zavest o tej nevarnosti in obrambi je preglasila sam zemljepisni občutek. Kranjcu sonce ne zahaja »v' nograde Laške«, marveč nekam za vrhove južno od bohinjskih planin, če pa bi bili vinogradi, bi bili v goriških Brdih. Še jasnejše je poudarjena potreba, da govori v političnem in ne v jeziku zemljepisa pri omembi Benečije. Za Slovence sta bila jug in morje zvezana s predstavo Trsta. Ko izpreminja Vodnik pojem morja v pojem beneškega morja, čuti pač moč Benetk kot pomorske sile in političnega telesa v severnem delu Jadranskega morja. Samo pri Štajerski se je pesnik omejil na zemljepisni vidik.

V vseh treh primerih, s Hrvatsko, Laško in Benečijo, je v Vodnikovi uvodni kitici politični podtekst, predvsem pa odsev one splošne zavesti prebivalstva, da je Kranjska prehodno ozemlje, gospodarsko in politično usodno zvezano s sosedi. Že sam veter, ki veje nad pokrajinami, ima metaforično vrednost: Kranjska je bila res na vetrnem položaju.

Da je šlo Vodniku pri oblikovanju uvodne kitice, zavestno ali podzavestno, res za podtekst take narave, vidimo iz variant. Kitica ima v svoji prvi objavi, v *Pisanicah*, naslednje besedilo in obliko:

Men' sonce iz straže Hrovatske gor' pride,
In na Korothanu za hribe zajide,
Iz burjo me Štajerc po zimi hladi,
Iz jugam mi Lah po lejt' čelu poti.

Tu so navedene vse štiri strani neba, toda že tu označene slikovito deloma z zgodovinskimi, deloma narodnostnimi pojmi. Če ne bi bil popravil napake, da zahaja Kranjcu sonce na koroški strani, bi bilo težko dognati, zakaj je v končni redakciji izpustil »Korotan« in Koroško nadomestil z Benečijo, ako ne bi upoštevali vpliva strukture pesmi na njeno besedilo.

Vodnikov cilj je očiten: svojega kranjskega človeka je hotel določiti zemljepisno in zgodovinsko na način, kakor je v oni dobi ta sam občutil svoj izpostavljeni položaj. Težišče je vsekakor na poudarku prehodnega značaja Kranjske.

Prva kitica pesmi je določila dve zunanji, veliki koordinati lika Vodnikovega kmeta — naravo in geopolitični položaj njegove dežele. Če pregledamo nadaljnjo vsebinsko razdelitev gradiva, moramo ugotoviti, da je pesem napisana po vsebinski strani zelo premišljeno. Njena druga kitica govori o poljedelstvu, zaposlitvi in gospodarski varnosti, ki jo zaposlitev zagotavlja kmetu. Kitica ga bliže opredeljuje kot posestnika z dvema ali več konji v hlevu, ki doma prideluje pšenico, ajdo in lan. Nič ni omenjenega o kakem graščinskem razmerju. Tretja kitica opisuje z etnografsko natančnostjo oblačila in okras, ki so bili v veljavi, četrta zabavo na vasi, peta, zopet z etnografsko natančnostjo,

prehrano. Osrednje štiri popisne kitice ostajajo strogo v vsakodnevnosti kmetovega družinskega življenja. Poudarjajo veselje za lišp in zabavo ter omenjajo izvrsten tek po delu, kar pomeni zdravje. Prav te kitice poudarjajo bolj robustno kot subtilno človeško naravo in njen vseskozi jasen pragmatizem.

Zadnja kitica razpravlja z isto brezbriznostjo in skoraj malomarnostjo zopet o velikih vprašanjih. Nanašajo se na vlogo kmeta v javnem življenju.

Kmet poudarja, da z veseljem sprejema vse ukrepe in ukaze, ki prihajajo od oblasti, da se rad odziva vpoklicu v vojsko in da redno pošilja otroke v šolo. Ravno to čisto razmerje do države mu daje tisto trdnost in samozavest ter obenem varnost osebnega uživanja, ki je bistvena poteza njegovega človeškega pojava. Tudi pod tem zornim kotom se Vodnikov »junak« razkriva kot skrajno razumska, prilagodljiva narava, ki nima težav z usklajevanjem osebnega življenja z družbenim.

Za preprostimi verzi in preprostimi prisposodobami se človeški lik, ki ga predstavlja Vodnik, lomi v luči tedanje znamenite družbene preobrazbe v Avstriji. O tem podrobneje kasneje.

Tematična stran v pesmi je zelo očitna in izvedena s celo vrsto samih plastičnih motivov. Jezikovno gradivo, ki je bilo za tako zasnovano pesmi potrebno, se ni moglo oddaljevati od besedja iz vsakdanje rabe stanu, na katerega se vsebina nanaša. Zato najdemo v pesmi mnogo predmetnih samostalnikov za oznako poljskih pridelkov (ajda, pšenica, bob), oblačil (padvan, krilo, mezlan, škrlat, šapelj, modrc), jedi (žganci, tropine, kisle zelje, kaša, pogače, klobasa, sok, meso na ražnju) in navad. V množici samostalnikov iz stvarnega sveta — toliko jih je, da se kar tró! — se izjemno redki z duhovnega področja kar izgube (povelje, bramba). Ker pesem ne prikazuje nikakršnega dogajanja, marveč podaja le stanje, se to močno odraža v glagolih. Glagol je besedna vrsta, ki izraža gibanje, dejanje, dejavnost, toda pri Vodniku je vseskozi statično, zato porablja pripovedujoča oseba (kmet sam, ki se izraža v 1. osebi) glagole v sedanjiku: maram, plešem, se majam, se maham, baham, pijem. Značaj glagolov je sicer prav tak kakor samostalnikov, ker se vsi nanašajo na vsakdanjo dejavnost. Pridevniki so redki in revni, saj dočaravanje tenkočutnih razpoloženj ni spadalo v obseg tega pesništva.

Besedno gradivo je torej prevzeto iz zakladnice pogovornega jezika kmetov. Nobeno knjižno delo se ne zadovolji z jezikom na splošno. V skladu z življenjskimi položaji išče in izbira zanje posebno, tj. ustrezno izrazje. V tej pesmi je središče kranjski kmet, vse, o čemer pesem govori, sta izključno njegov pogled, njegova predstava sveta. Stilistično je to poudarjeno s ponavljanjem osebnega zaimka *mi, me*: *Od straže hrovaške gor sonce mi pride, Od Štajerca borja per del me hladi, Mi brazdjo konjiči za hajdo, pšenico* itd. Osebni zaimek bi bil zlasti v obeh prvih primerih lahko opuščen, toda s tem bi se vsa kitica nevtralizirala. Ves jezikovni izraz je prebran pod osebnim vidikom umišljenega leposlovnega lika, ki govori tu za svoj sloj. Za ta jezik je nabiral Vodnik »naršlajši dišave« in »naržlahtniši trave«, in to so prvič ravno vsi oni sočni predmetni izrazi, ki predstavljajo danes že etnografsko zanimivost.

Mnogi kasnejši pesniki so se vračali h kmetu, toda nihče ni dosegel izvirnosti in zgnetenosti Vodnikovega kmečkega izrazja, ne Jenko ne Murn ne Župančič. Pri njih zablesti tu, tam sredi knjižne kulture jezika tak izraz, pri Valentinu Vodniku je na malem prostoru zbran cel kmečki slovar. Ko merimo ta jezik in njegovo bogato predmetnost ob kmečki resničnosti, moramo reči, da je tudi jezik resničnost sama. Po jezikovni strani mu je soroden edino Fran Levstik v *Martinu Krpanu z Vrha*. Ta nedefinirana snov resničnosti v jeziku poezije je posebna Vodnikova lirski dimenzija.

Komaj je potrebno poudariti, da se pesnik ni ustavil ob golem besedju. Naslednjo stopnjo predstavlja oblikovanje pesniškega izraza z govorom podob. Vsaka raba figur oddaljuje pesniški jezik od navadne norme knjižnega jezika, ker so figure subjektivne. Tudi pri tem nastopa ista zakonitost izraza: vse ima svoj izvor v kmečki predstavnosti in smislu za simboliko.

Prenesena raba jezika je pri Valentinu Vodniku zelo močna. Takoj prva kitica pesmi je vsa v metaforah: *Od stráže Hraváške, V' nógrade Láške, z' Benéškiga morja, Od Štajerca bórja* — po pomenski strani vsa ta slikovitost ne pomeni nič drugega kakor štiri strani neba, vzhod, zahod, jug in sever. V vseh štirih primerih je pojmovno, duhovno (nebesne smeri) ponazorjeno s predmetnim. Sleherni verz prinaša novo sliko za abstraktno predstavo.

Tako poživljen jezik se nadaljuje skozi vso pesem: *Mi brazdjo konjiči* za »orjem«; *se kruha persluži zadost* namesto »na kmetiji se da živeti«; *Ni sile trebuha okoli mi nost* namesto »ni mi treba zapuščati vasi in iskati delo drugod«. Pri popisu oblačil je vse izraženo slikovito: *padvan* namesto »sukno« (po Pleteršniku II, 2 ima Megiser, Dictionarium, še obliko *padovanka*, kar bi govorilo, da je izviralo kranjsko sukno iz padovanske manufakture), *mezlan*, groba tkanina iz preje in volne, *škrlat* namesto »telovnika« zaradi žive barve tega kosa moške obleke v oni dobi.

Raba podob in slikovitega izraza nima samo osnovne opisne vrednosti, marveč daje novo, psihološko osmislitev dogajanja. Če pravi kmet za svoj »okrogli« ples *premetem vse vogle, / Se v cépa dva májam* ali za razmerje do oblasti *Za vsako povele, / Mam židano volo*, je pomenska zveza prenesena s samega predmeta na človeka, ki je sposoben v prvem primeru tako svobodnega, sproščenega doživljanja veselja, in v drugem tako absolutne soglasnosti posameznika z oblastjo. Kdo sprejema *židane volje* razglase oblasti ali davčno položnico?

Jezik podob je skrival v podtekstu smisel, ki je bil važnejši kakor izpoved sama.

Valentin Vodnik je zamisel kmeta svoje dobe pesniško realiziral z ritmom in kitico, ki ju je prav tako kakor jezik in del simbolov prevzel iz ljudskega izročila.

Vzorec njegove oblike se je pogosto pojavljal v slovenski ljudski liriki. Verz sestoji iz dveh amfibrahov (◡ — ◡ ◡ — ◡). Štirje verzi sestavljajo popularno ljudsko kitico, vezano z rimami *aabb* ali *abab*; šesterec je bil skrajšan na peterec, če je bil verz katalektičen. Kratki ljudski verz z dvema izrazito naglašema samoglasnikoma in zaporednimi rimami daje zvoku značaj hitrega valovanja, npr.:

Bom godca si vzela,	6	a
bom zmeraj vesela:	6	a
če kruha ne bo,	5	b
zagodel mi bo!	5	b

V *Zadovoljnem Kranjcu* je Vodnik združil dve štirivrstični kitici v eno in dobil osemvrstično kitico z prestopnimi rimami *ababcdcd*, sicer redkeje rabljeno obliko. Med umetnimi oblikami je bila osemvrstična stanca ali oktava z jamskim enajstercem italijanskega izvora. V renesansi in pozneje so bili v nji spesnjeni veliki epi. Vodnikova osemvrstična strofa nikakor ni identična s stanco. Njen pravi izvor odkriva prva redakcija pesmi v *Pisanicah*. Tam je Vodnik skladal štirivrstične kitice, kakor jih navadno ima poskočna ljudska pesem, vendar v dvanajstercu v prvih dveh verzih in enajstercu v naslednjih dveh. Rime, ki so vezale verze, so bile običajne z zaporedjem *aabb*. Tudi v izvorni obliki je bila pesem v amfibrahah.

Vodnik je obliko izpremenil. Objava v *Pésmih za pokúšino* se je povsem oddaljila od prvotnega ideala Devovega kroga s tem, da je Vodnik verz zlomil na dva dela in tako dobil dva šesterca. Izprememba ni bila le tehnična. Nova oblika je terjala rimo sredi prejšnjih verzov, s čimer se je število rim podvojilo, in to je vplivalo na melodijo jezika. Pri kratki obliki, kakor je šesterec, ali šesterec v kombinaciji s petercem, ima rima veliko veljavo, ker se njen glasovni sestav prebija v ospredje zaradi naglega ponavljanja. Vodnikova pesem se je s tem približala ljudski z novo prvino, kitico.

Pri ljudski pesmi tega tipa so rime navadno zaporedne (*aabb*), in taka je bila tudi prvotna Vodnikova realizacija z amfibrahi. Po izpremembi se je glasovna harmonija na koncu verzov, ki jo dajejo rime, zamotala, ker so nastale prestopne rime. Dobil je obliko *ababcdcd*. Zaradi pogostejših rim je postal ritem hitrejši in pesniški jezik melodioznejši.

Osemvrstična kitica je bila pisno težka, prestrnjena. Po vzorcih, ki jih je lahko našel dovolj že v stari rimski poeziji, je Vodnik podobo kitice poživil s tem, da je umaknil njen peti in sedmi oz. šesti in osmi verz za eno oz. dve enoti od levega roba. S tipičnim ljudskim ritmom in zgradbo, ki pomeni rahlo varianto vzorca iz ljudskih pesmi, je Vodnik ustvaril svojo prvo relevantno obliko slovenske umetne pesmi.

Njena moč je v ritmu. Pesem ima bolj slušno kakor vidno, to je pisano osnovo. Vse izpremembe skladske narave, po katerih se besedni red v pesmi razlikuje od indiferentnega proznega govora z isto vsebino in besednim gradivom, so nastale zaradi ritma. Šele v glasovni uresničitvi besedila je mogoče do globine razumeti Vodnikov namen: ustvariti umetno pesem, ki bi bila po duhu, predmetu, vsebini, jeziku, občutju in intonaciji domača, slovenska. Vodniku se niso pisali verzi, pel je ritmično frazo, in ta je obsegala štiri verze, tj. pol kitice. Kitico je torej treba brati v dveh dihih.

Če se o tem hočemo prepričati, moramo pogledati posamezne pojave. V 3. verzju je npr. oblika *V' nógrade Láške*. Narečno obliko *nógrad* za vinograd ni narekovala potreba verza. Proti nji je govorilo dvoje: Pesnik je odstopal od lastne rabe, saj je besedo pisal sicer vinograd, npr. v *Pésmi na moje rojáke* (*Pésme* z. p., 3): *Polje, vinograd, / Góra, morjé / Rúda, kupčija, / Tebe redé*. Drugič pa ima v vseh

drugih kiticah v tretjem verzu šesterec, in ne peterec, kakor je na tem mestu. (Seveda je še vprašanje fonetične vrednosti znakov V' in S' v 3, 26, 28 in 32 verzu.) Oblika V' *nógrade* je pač nastala le zaradi ritma stavčne fraze.

V kasnejšem slovenskem pesništvu je dobil veliko veljavo pojav muzikalnosti verza, ki je slonel na ritmu in glasovni harmonizaciji samoglasnikov in soglasnikov. Vodnik čuti pomen te čutne prvine za ugoden vtis pesmi, vendar nima izdelane teorije o vrednosti glasov. V prvi kitici nastopajo za navadni govor pač čezmerno šumevci in dajejo glasovno barvo jeziku (stráže hrováške, nógrade láške, Benéškiga morja, čélo, od Štájerca), toda s tem še ni mogoče graditi sistema. Podobno je tudi z razmerjem med visokimi in nizkimi samoglasniki.

Pač pa je ritem izrazito tvorbena prvina naše pesmi.

Danes nimamo popolne predstave, kakšni sta bili izvirna intonacija pesmi in napetost (intenzivnost) izgovora. Zapisana podoba nam tega ne more razodeti, jasno pa je, da Vodnik ni ustvarjal pesmi za oči, marveč za govor, za recitativ, in da ji je mogla dati pravo veljavo res šele glasno govorjena oblika. Ob tem prvem koraku slovenske umetne pesmi je njena zveza z ljudsko pesmijo očitna ravno glede ritma.

Ritem govornjene besede prihaja do izraza na več načinov. Valovanje glasu določa pravilna menjava naglašanih in nenaglašanih samoglasnikov (v tem primeru na en naglas dva indiferentna tempa), čustvena zavzetnost, ki je odvisna od značaja posredovanega besedila, in pa premori med deli stavka ali med stavki.

Premor je zelo važno Vodnikovo stilno sredstvo, delujoče znotraj kitice. Zvočne enote dobe z njim večjo nazornost. Premor pripada ritmu. Amfibrihi, rime in glasovne skladnosti med samoglasniki in med soglasniki močno pospešujejo tempo, odmori ga v povsem enakomernih presledkih sekajo. V naši pesmi je odmor kot meja med dvema zvočnima enotama redno na koncu parnih verzov. Izjeme ni niti tam, kjer bi jo pričakovali. Četrta kitica ponazarja ples. Partnerja sta v njem enakopravna, saj se gibljeta v skupnem ritmu, ki se med plesom ne pretrga. Vendar je zaradi zakona premora v vsej pesmi na koncu 28. verza ritem vendarle tudi tu prekinjen, in celo podprt s koncem stavka. Minčin ples začenja ritem z novim dihom, ki bo blokiran šele s koncem kitice, kjer se konča tudi motiv plesa.

Vrednost premora prihaja do izraza ravno pri ozvočenju pesmi, ker dobi tudi beseda z njo večjo veljavo. Vsak nov motiv v pesmi postavlja Vodnik med dva premora in mu daje s tem vlogo posebnega glasovnega in ritmičnega bloka.

Verze in ritmične enote zaključujejo rime. Med 24 pari se samo dvakrat na šibko rimo veže krepka, sicer rabi Vodnik izključno dvozložne, ženske rime. Tudi rime dokazujejo, da je dojemal pesem slušno, ker je vezal npr. *sók z okrog in poti s hladi*.

Konec racionalistične pesmi je miselno in pesniško-tehnično šibak, če ne neokusen, kar je deloma odsev težav z rimanjem. Na glagol — ki ni bil sprejet v knjižni jezik — *mahati se, maham* (pač *schwingen, sich schwingend bewegen*)

in ki naj bi poudaril aktivistično, gibčno naravo kmečkega veljaka, pesnik ni našel boljše rime kakor *baham*, kar je enako slabo, psihološko in estetsko, kakor rima *tabák na korenák*.

Če naj bo slovstvena zgodovina odgovor na vprašanja, kako je življenje odsevalo v leposlovju, kakšni duhovni poteki so se pretakali skozi književna dela in kakšno umetnostno vrednost imajo posamezne ustvaritve, je na vse to treba odgovoriti tudi ob Valentinu Vodniku.

Starejša obdobja slovenskega slovstva so izredno močno prepletena s tedanjim splošnim političnim življenjem. Pogosto ni mogoče določiti meje med družbeno dejavnostjo in leposlovjem. Vodnik je primer slovstvenega delavca, ki se je po sili razmer in svojega časa uveljavljal na mnogih področjih razsvetljske dobe. Medtem ko je njegovo ljudskoprosvetno, jezikoslovno, novinarsko, šolsko in drugo delovanje raziskano, sodba o njegovem pesniškem delu pravzaprav ni prečiščena. Pregledi govore obširno o neknjižnem delu, manj pa o pesniškem; sestavljavci antologij nimajo enotne sodbe, ali spada pesem prvega slovenskega pesnika v izbor antologije slovenskega pesništva ali ne.

Umetniška cena ni nekaj, kar je zunaj časa. Vprašanje bi se zato lahko glasilo tudi drugače. Kaj nam Valentin Vodnik danes lahko pove o svojem času, koliko je njegovo pesništvo bistven integralni del miselnosti njegove dobe in koliko more biti zavest o njegovem delu tvorni del naše moderne zavesti o človeku in narodu?

Pesem, ki smo jo interpretirali, malo odpira vrata za tako sodbo.

Razsvetljska ideologija, ki je v začetku *Pisanic* podprla težnje za reformo države, je dobila v Vodnikovi pesmi bistveno poglobitev s tem, da je postavil v središče pozornosti kmeta. V trenutku, ko se je začel za kmeta proces razkrajanja fevdalizma, ko so ustanavljali šole tudi za njegove otroke, ko se je za njegove pridelke odpiral trg, ko je sodišče prehajalo izpod favdalizma v samostojne ustanove, je kmet verjetno res čutil olajšanje, kakor ga optimistično prikazuje mladi Vodnik. Slovenski kmet je tu prvič stopil v leposlovje in odtlej ohranil v njem kot tema vodilno mesto vse do konca 19. stoletja. Kolikor je knjiga dotlej služila kmetu, je pomenila zanj le verski učbenik. Vodnik govori v svoji pesmi o kmetu o vsem, a niti besede o njegovih verskih čustvih in razmerju do cerkve kot prevažne družbene ustanove preteklih dob. Značilno je, da je takoj naslednjo sorodno pesem *Klek*, posvetil boju proti praznoverju, temnim slojem v kmečki duševnosti. Tudi v tem je odraz razsvetljenstva.

Ko je postavil Vodnik kmeta kot lik v razsvetljsko pesništvo, je sprožil demokratizacijo književnosti na splošno. Odprl je proces njene sprostitve od nenaravne Pohlinove zamisli visoke, izumetničene oblike književnosti in jo po občutju, obliki in jeziku usmeril na naravno pot ljudskega izraza. Pohlin se ni upiral, ker je medtem že sam spoznaval pomen ljudskega slovstva za novo leposlovje.

Pesniško delo Valentina Vodnika je imelo znamenitega zagovornika, katerega opozorila ne bi smel prezreti noben raziskovalec slovenske književnosti, Franceta Prešerna.

V začetni dobi svojega ustvarjanja je Prešeren poudaril prav tisto, kar je stržen vsega umetnostnega in leposlovnega gibanja v svetovnem merilu in v vsaki narodni kulturi posebej, pomen izročila. Prvo svojo pesem (ki jo je ohranil), *Povodnega moža*, je napisal v Vodnikovem verzu iz *Zadovoljnega Kranjca*. Kot most iz preteklosti v prihodnost srečujemo ta verz zopet v Župančičevi *Žebljarski*. A ko se je Prešeren že blizu konca pesniške poti, v zadnjih ljubljanskih letih, kakor da bi sklepal življenjske in leposlovne obračune, zazrl nazaj v preteklost, je napisal dva »spomina« — Andreju Smoletu in Valentinu Vodniku. Za vprašanja, ki sem jih načenjal, je posebej dragocena strukturalna stran obeh pesmi. V elegiji *V spomin Andreja Smoleta* je Prešeren porabil jambski enajsterec, verz, s katerim je prvič nastopil v *Kranjski čbelici* (*Slovo od mladosti*) in z njim takrat odprl v slovenski književnosti pot kozmopolitski smeri v romantizmu. Verz in vsebina, ki jo je vklenil vanj, sta bila prelomna. Pri Vodniku se je vrnil k njegovemu prvemu tipu domačega slovenskega verza in zapel v njem metaforično o samotnem, preziranem puščavniku, ki je v afriškem pesku zbiral »narslájši dišáve«, »naržláhtniši tráve;«, »kadila dragé« in »miro«. Moramo dobro razumeti jezik teh tako skrbno izbranih metafor, posnetih v slovensko pesem iz Stare zaveze ali srednjeveških asketskih spisov. Nanašati se ne morejo na nič drugega kakor na Vodnikov pesniški jezik, na *lastnosti* njegovega pesniškega jezika. S tem nas je Prešeren opozoril, v čem je bila zanj vrednost Vodnikovega pesniškega pojava, in obenem nakazal pot do jedra Vodnikove pesmi.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta Ljubljana

PETDESET LET JEZIKOSLOVNE SLAVISTIKE NA LJUBLJANSKI FILOZOFSKI FAKULTETI*

1. Učni programi

[Od učnega programa ni odvisen le lik jezikoslovnega strokovnjaka, ki ga proizvaja jezikoslovni študij, temveč v veliki meri tudi lik in število učiteljev, ki strokovnjake vzgajajo. To drugo ima za posledico tudi splošne (nacionalne) jezikoslovne kvalitete in proizvodjalne zmogljivosti.

Lik jezikoslovca, ki naj bi ga proizvodjale fakulteta, pa bi morale določiti konkretne potrebe okolja, ki ga bo rabilo in torej zaposlilo. V idealnem primeru taka družbena oz. interesna skupnost najprej potrebuje strokovnjake, ki reproducirajo stroko: tj. optimalno skrbne za razvoj določene znanstvene in strokovne

* To razpravo sem dokončal spomladi 1969. Namenjena je bila za zbornik *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani* (in je l. 1969 tam deloma tudi izšla pod naslovom *Jezi-koslovje na str. 243—252*). Razni oziri pa so mimo mojega pristanka in moje vednosti

panoge, tako da ne pride do upada že dane ravni določene znanosti, temveč se ta tudi razvija primerno splošnemu razvoju te znanosti doma in v svetu ter kot njen del tudi sama daje nove razvojne pobude.

Tak raziskovalni potencial daje družbi dvoje: nova spoznanja in strokovnjake, ki v študiju pridobljeno znanje uporabljajo v reproduktivnem procesu, hkrati pa si na univerzi pridobljeno znanje znajo spopolnjevati v zvezi z napredkom določene znanosti.

Slavistični študij torej mora proizvajati potencialnega znanstvenega raziskovalca (in učitelja), poleg tega pa profesorje slovenščine, srbohrvaščine, ruščine za srednje šole (ali višje razrede osemletke), lektorje v založbah, časopisnih podjetjih in gledališčih, na radiu in televiziji, jezikovnega svetovalca v trgovskih in gospodarskih podjetjih sploh, v družbenih in političnih skupnostih, strokovnih in znanstvenih društvih (prim. jezikovne in jezikoslovne svetovalce v vojski, pri kibernetičnih preučevanjih itd.).

Poglejmo, v kakšnem razmerju so te splošne zahteve s konkretnimi zgodovinskimi dejstvi na slavističnem oddelku fil. fakultete.

Ob ustanovitvi ljubljanske univerze beremo v Navodilu za inskripcije na univerzi Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani (leta 1920) o III. skupini izpitnih predmetov, tj. o slovenskem jeziku s srbohrvaščino oz. srbohrvaškem jeziku s slovenščino + enim modernem jeziku (romanskem ali germanskem). Slovenski jezik je torej povezan s srbohrvaškim v eno enoto. Temu je bila dodana pripomba, da mora »v/sak kandidat /.../ tudi še položiti splošni izpit iz učnega jezika« (ki je bila v tem primeru seveda slovenščina). Ta pripomba se je nanašala na vse predmetne skupine filozofske fakultete.

Seznam predavanj 1920/21 že loči dve slavistični predmetni skupini: 10. je bila slovanska filologija, 11. pa slovenski jezik s srbohrvaščino (oz. srbohrvaški jezik s slovenščino). Hkrati je določen naslednji obseg znanja 11. skupine: »V glavnih obrisih znanje praslovanske gramatike in razmerja slovanščine do drugih indoevropskih jezikov. Temeljito znanje starocerkvenoslovanskega jezika; historična gramatika slovenskega in srbsko-hrvatskega jezika.

Zgodovina postanka starocerkvenoslovanščine; prevajanje in tolmačenje starocerkvenoslovanskih tekstov. Kandidat mora dokazati, da je znan s starejšimi slovenskimi in srbskohrvatskimi teksti in mora poznati glasoslovni in morfološki razvoj od najstarejših spomenikov do knjižnega jezika in sedanjih narečij. Znanje obče fonetike, slovenskega akcenta. Debloslovje. Skladnja.

narekovali krajšanja, ki so razpravo bistveno osiromašila in jo oddaljila od tistega, kar se mi je na podlagi zadevnega gradiva zdelo potrebno in za razvoj slavistike koristno zapisati. V knjigi izpuščeni deli so tu označeni z oglatim oklepajem, pod črto pa so navedene eventualne preformulacije mojega prvotnega besedila.

Hkrati popravljam tiskarske in druge napake v tiskanem delu moje razprave, ki jih je treba pripisovati dejstvu, da mi ni bila poslana nobena korektura: 243 I 5 *slovanske nam. slovenske*; 243 I 13 *Matičem nam. Maretičem*; 243 I 37 *slovanske nam. slovenske*; 244 I 40 *utrditvi nam. ureditvi*; 244/II 31 *tudi nam. nato*; 244 II 47 *Nahtigala na. Nahtigal*; 245 I 10 *slovanskih nam. slovenskih*; 245 I 17 *slovanskih jezikov nam. slovenskega jezika*; 246 I 5–6 *predsednikoma, jima, povabila nam. predsedniku, mu, povabil*.

V glavnih obrisih znanje slovanskih starožitnosti. Temeljito znanje zgodovine naseljevanja južnih Slovanov.«

Predmet je tematično omejen na zgodovino jezika od indoevropščine sem. Diplomanta pripravlja za znanstvenega raziskovalca zgodovine jezika in za ravno takega bodočega univerzitetnega učitelja, niti malo pa ne za srednješolskega profesorja, lektorja, obvladovalca praktičnih jezikovnih in jezikoslovnih znanj itd. V njem namreč študij slovenskega knjižnega jezika praktično sploh ni omenjen, kvečjemu razvoj knjižnega jezika.

III. skupina se je študirala pod A, kot B pa v skupini Splošna zgodovina ali srednjega ali novega veka. Pod A ali B se je lahko študirala tudi slovanska filologija, in sicer s slovenskim ali srbohrvatskim jezikom ali primerjalnim indoevropskim jezikoslovjem kot drugim predmetom. Živi slovanski jezik z literaturo pa se je študiral pod B bodisi ob slovanski filologiji, slovenskem jeziku s srbohrvaščino ali ob primerjalnem indoevropskem jezikoslovju. — Tudi v tem učnem načrtu so morali vsi diplomanti filozofske fakultete opravljati »obči izpit iz učnega jezika«.

Opisani profil znanja je veljal v bistvu skoraj 35 let, v glavnem se je spreminjala le povezava predmetnih skupin.

L. 1925 je doživel naslednje modifikacije. Kot 8. predmetna skupina je Slovenski ali srbskohrvatski jezik (po izbiri) z južnoslovanskimi jeziki, kot 9. in 10. pa Zgodovina slovenske ali srbskohrvatske književnosti (po izbiri) z južnoslovanskimi književnostmi. Slov. jezik s srbskohrvatskim in narobe se je tu študiral v 8. skupini pod A, v 9. pod B, v 10., 14. (narodna zgodovina), 16. (primerjalna književnost), 17. (bizantinologija), 18. (psihologija in filozofija) in 19. (pedagogika itd.) pa pod C. Primerjalna gramatika slovanskih jezikov s primerjalno gramatiko indoevr. jezikov pa se je študirala v 8. skupini pod B, v 14., 18. in 19. pa pod C. Posamezni slovanski jeziki so se lahko študirali pod C v 8. skupini (ruščina), v 16. pa kot sploh kak jezik. — Kot je znano, so bili predmeti pod C pomožni, diplomski izpiti pod A in B pa so imeli značaj strokovnih znanstvenih izpitov.

Ta koncept je bil noveliran l. 1928. Kot 12. predmetna skupina je narodni jezik, 13. narodni jezik in književnost, 15. slovanska skupina. Slovenski jezik s srbohrvaščino (in narobe) se je v 12. skupini študiral pod A hkrati s staro cerkveno slovanščino, pod B pa v 13., 15. in 24. (etnološki) skupini. Pod C se je študiral v 15., 14. (narodna književnost), brez stare cerkvene slovanščine pa v 17. (orientalistika), 19. (germanistika), 20. (narodna zgodovina) in 24. (etnologija) skupini. — Slovanski jezik se je študiral pod C v 12., 13., 14. in 20. skupini, ruščina s književnostjo pa tudi kot A predmet v 15. skupini; v tej je bil pod B mogoč tudi češki jezik s književnostjo.

S štud. načrtom 1928 je bila torej iz diplomskih predmetov črtana slovanska primerjalna slovnica, v veljavi pa je ostal do l. 1947.

Kakor vsi dotlejšnji je bil preenostranski, kakor prejšnje, so tudi tega zaradi tega kritizirali, profesorji pa branili. Ne bo odveč, če v zvezi s tem omenim zapisnik s seje FS 21. okt. 1924, ko je prof. Radojčić s pripombo, »da se rigorozni preveč kopičijo, zato naj se to poostri, naj se zahteva od dijakov, da položijo najprej diplomski izpit«, izzval naslednji odgovor: »Prof. Ramovš nasprotuje

izpremembi z motivacijo, da fakulteta nima samo naloge producirati srednješolskih profesorjev, ampak je njen smisel čisto znanstveno delovanje.« — V zpisniku se je fak. sveta 26. marca 1931 pa beremo, da je rektor »dejal, da se predavanje na filozofski fakulteti preveč specialna in da bi bilo treba več kompenzičnih«. Temu je tokrat ugovarjal Nahtigal s čisto formalno argumentacijo, češ da »taka kritika pomenja kršitev fakultetne avtonomije in poseganje v svobodo pouka«. — In pisмено izraženo mnenje K. Ozvalda (12. feb. 1937), da »pripravljanje slušatelja in slušateljice za njuno učiteljevanje na srednji šoli ne bi smelo biti profesorjem filozofske fakultete kakšna cura posterior, češ, glavna stvar mi je — moja stroka«, je fakultetni svet pariral tako, da je dal ta stavek iz dokumenta črtati. Ista usoda je doletela naslednji pasus: »In minister za prosveto Milan Groll je pred osmimi leti v spremnem pismu, s katerim je narodni skupščini predložil načrt zakona o srednjih šolah, pravilno naglašal, da so propadanje naše srednje šole deloma zakrivile i — *univerze*, ki se preveč specializirajo samo na gojitev znanosti ter se premalo ozirajo na to, da bi pripravile kandidate i za izvrševanje poklica v srednji šoli.«

Tej kritiki tudi v sedanjem trenutku ni treba dodati ničesar.

Kljub temu je l. 1941 Ramovš le reformuliral tak značaj učne snovi za jezikoslovne skupine na sploh (čeprav veljajo njegove besede predvsem za slavistiko) takole:

»/M/ora vsakdo obvladati splošno fonetiko, biti poučen o metodah eksperimentalne fonetike, poznati mora osnove fonologije, dalje težka poglavja o intonacijah, akcentih, kvantiteti, nadalje historično in moderno dialektologijo, historijo in geografijo jezika, metode komparativne gramatike (za kar mora pridobiti tudi praktično znanje vsaj treh jezikov, ki prihajajo v komparaciji v poštev), poznati mora razvoj moderne lingvistike, biti več metodam filologije itd. itd.«

V tej reformulaciji je novost v tem, da knjižni jezik sploh ni omenjen, pač pa se zahteva osnovno znanje fonologije in poznanje razvoja modernega jezikoslovja. Zadnje dvoje bi bilo pomembno, ko bi se bilo v še tako skromni meri odrazilo v raziskovalni in predavalni praksi na ljubljanski filozofski fakulteti, a se žal ni.

V novi Jugoslaviji se je sprva študiralo še po predpisih iz l. 1928, s štud. letom 1947/48 pa so začele veljati Začasne študijske določbe. Po njih so diplomski izpiti imeli značaj strokovnih izpitov, doktorski pa znanstvenih.

Na slavistiki sta bili sedaj le 2 predmetni skupini: slovenski (srbohrvatski) jezik s književnostjo (11) in ruski jezik s književnostjo (12). Prvi se je povezoval lahko tudi s francoščino, italijanščino, angleščino, nemščino, latinščino, grščino, filozofijo in pedagogiko, drugi pa poleg s slovenščino tudi s filozofijo in pedagogiko.

Kot kažejo redi predavanj, se je s tem učnim načrtom prvič začel predavati slovenski knjižni jezik kot del predmeta A in B (kot del predmeta C pa se je predaval že leto prej). Odtlej slovenščina ni mogla več biti stranski študijski predmet; to je imelo za posledico, da število nezadostno šolanih slovenistov profesorjev ni več naraščalo. — Seveda je bilo tudi v tem učnem načrtu

težišče pouka še vedno na zgodovinskem študiju jezika in dialektologije s staro cerkveno slovanščino. Pomemben je zaradi tega, ker je primerno poudaril pomen študija ruskega jezika nasproti drugim slovanskim in nasproti primerjalni slovnici slovanskih jezikov. Veljal pa je le dve leti.

Že v štud. letu 1949/50 je veljal nov načrt, tudi ta le 2 leti. Po tem študijskem načrtu se je študij slovenskega jezika avtomatično vezal s srbskohrvatskim jezikom in z rus. jezikom in književnostjo. Kot materni jezik je imel sodobni knjižni jezik 8/8 ur (pred / so predavanja, za njo vaje) v prvih dveh letih, dialektologija 6/4 in zgodovinska slovnica 6/6 v drugih dveh letih. Srbskohrvatski jezik je imel 8/4 od 3. do 7. semestra, ruski jezik s književnostjo 8/ v prvih dveh letnikih, posebnost pa je makedonščina s 4/2 v 4. in 5. semestru. Poleg tega je bil še uvod v lingvistiko 4/ (1. letnik), stara cerkvena slovanščina 8/8 (1. in 2. letnik), primerjalna slovanska slovnica 4/2 (4. in 5. letnik) in opisna fonetika (1. letnik) 2/.

Druga taka — kot so jo imenovali — enopredmetna skupina je bila ruski jezik s književnostjo: sodobni ruski jezik 16/24 (I-VIII = 1. do 8. semester), zgodovina jezika 4/4 (V-VIII), drugi slovanski jezik 8/16 (I-IV) in sodobni slovenski knjižni jezik 8/8 (I-IV). Posebnost tega učnega načrta je bil materni jezik 4/ v ruski, germanski in romanski skupini, 4/4 pri etnologiji, /4 pri klasični filologiji. Če je romanist ali germanist študiral tudi slovensko književnost, je moral poslušati 8/8 sodobni slovenski knjižni jezik, prav toliko pa tudi študent svetovne književnosti in literarne teorije. — Slovanski jezik se je lahko študiral tudi v okviru primerjalnega jezikoslovja.

Očitno pretežka je bila skupina slov. jezik in književnost; odlika tega učnega načrta pa je gotovo ta, da je zahteval znanje materinščine na vseh jezikoslovnih skupinah na fakulteti.

Učni načrt 1951/52 dovoljuje študirati slovenski jezik s književnostjo pod A in B, in prav tako srbskohrvatski jezik s književnostjo ter slovanski jezik s književnostjo. Primerjalna slovnica slovanskih jezikov je bila obvezno B predmet ob slovenskem ali slovanskem jeziku k književnostjo. Slovanski jezik s književnostjo so lahko študirali tudi germanisti in romanisti (ti le slovenski, srbskohrvatski ali ruski). Slovenski jezik s književnostjo so imeli komparativisti od 1. do 5. semestra ali pa kot predmet B.

Za ta učni načrt je značilno, da je sodobni knjižni jezik predavalno in v vajah omejen na 1. in 2. semester, slovenska zgodovinska slovnica pa je segala kar od 3. do 8. semestra. Slovenski knjižni jezik je torej neprimerno zapostavljen tudi v primeri s štud. načrti od 1947 dalje, hipertrofirana pa je zgodovinska slovnica. Drugi pomožni predmeti so bili isti kot v prejšnjem načrtu, le primerjalne slovnice slovanskih jezikov ni bilo več. Ta načrt je bilo po vsem videzu študijsko silno lahko realizirati, verjetno prav zaradi pretiranega poudarka na zgodovinski slovnici. V glavnem po njem je v 8 letih (od 1955 do 1962) diplomiralo kar 239 slavistov proti 389 v preostalih 38 študijskih letih, tj. v 17 % let je diplomiralo 37 % vseh slavističnih diplomantov do l. 1968. To je bilo hkrati obdobje največjih personalnih sprememb na učiteljskih mestih.

Zadnji trije učni načrti so se sicer pripravljali še v času, ko so slavistiko vodili Nahtigal, Ramovš in Stojičević, vendar je kaj malo verjetno, da bi bili pri teh spremembah sodelovali s posebnim navdušenjem. Vsaj zadnjega so morda v precejšnji meri oblikovali tradicionalno jezikoslovno šolani Ramovševi učenci.

Sledil je učni načrt iz l. 1959. Njegova 8. do 11. predmetna skupina so bili slovenski jezik s književnostjo, srbskohrvatski jezik s književnostjo, ruski jezik s književnostjo in drugi slovanski jezik s književnostjo. Slovenski jezik s knj. se je povezoval z vsemi drugimi slavističnimi skupinami, pa še s filozofijo in sociologijo (1), psihologijo (3), občo in narodno zgodovino (4), etnologijo (7), francoščino (12), italijanščino (13), angleščino (14), nemščino (15), primerjalnim jezikoslovjem (17) in svetovno književnostjo (18). Srbskohrvatski jezik s knj. se je povezoval z 1, 4, 7, 8, 16—18, ruski jezik s književnostjo pa z 1, 8, 9, 12—18. Ob tem učnem načrtu je bil po daljšem presledku spet podan tudi profil predmetov:

»Študij slovenskega jezika in slovstva in srbohrvaščine ali katerega drugega slovanskega jezika in slovstva obsega:

A. študij starocerkvenoslovanskega jezika in pismenstva kot podlago za nadaljnji študij slovenskega in kateregakoli drugega slovanskega jezika in slovstva.

B. Poznavanje obče in specialne fonetike.

C. Znanstveno poznavanje sodobnega knjižnega jezika.

Č. Poznavanje historičnega in dialektičnega razvoja jezika.

Te zahteve veljajo tako za A kakor za B predmet, v poslednjem primeru seveda v nekoliko skrčenem obsegu.«

Kot že v načrtu 1951 nam pregled ur za posamezna področja kaže premočno prevladovanje zgodovinskih predmetov, stare cerkvene slovanščine in celo drugega slovanskega jezika nasproti sodobnemu knjižnemu jeziku. Prim. za predmet slovenski jezik in slovstvo pod A: 30 — 16 — 8 — 6 ur. Slov. knjižni jezik ima komaj eno petino ur zgodovinske slovnice in dialektologije, stara cerkvena slovanščina je od njega močnejša za 150 %, slovanski jezik za 33 %. Nič boljše ni bilo, če se je slovenski jezik in slovstvo študiral kot B predmet pri sh. jeziku s književnostjo ali pri slovanskem jeziku s književnostjo: 20 — 16 — 0 — 6 (0 označuje slovanski jezik pod A). Zapostavljenost slovenskega knjižnega jezika v tem načrtu zelo nazorno kaže tudi dejstvo, da je sh. jezik pod B imel 24 ur sodobnega knj. jezika in le 8 ur zgodovinske slovnice, medtem ko ima slovenski jezik pod B to razmerje 6 : 20; sh. ali rus. jezik pod A pa sta imela to razmerje 24 : 16. Seveda tako neugodno razmerje sodobnega knjižnega jezika nasproti drugim jezikoslovnim disciplinam v okviru istega predmeta ali nasproti srbskohrvatskemu ali ruskemu jeziku s književnostjo ni le posledica dejstva, da se pri tujem jeziku poveča število ur iz sodobnega jezika zaradi lektorskih vaj, temveč gotovo odraža mnenje sestavljavcev učnega načrta, da sodobni knjižni jezik sploh ni znanstvena panoga. Kakšen anahronizem glede na stanje drugod po svetu in tudi v Jugoslaviji!

Od šol. leta 1961/62 je v veljavi nov učni načrt. Po njem so slovanski jeziki s književnostmi v eni sami (10.) skupini, slavistika pa ima 5 stolic: prej enotna študijska skupina slovenskega jezika s književnostjo se je razdelila na stolico za slovenski jezik in na stolico za slovensko književnost. Glede na središčno slovenistiko v okviru slavistike je to gotovo prav, še bolj pa bi bila ugodna delitev jezikovnega dela slovenističnega študija na dve stolici: na stolico za sodobni knjižni jezik, stilistiko in zgodovino knjižnega jezika ter na stolico za slovensko zgodovinsko slovnico ter dialektologijo.** Taka delitev bi dala pristojnost odločanja o vprašanih knjižnega jezika (npr. personalna politika na univerzi in znanstvenih in izobraževalnih ustanovah sploh, skrb za profil predmeta, doktorskih nalog, distribucija znanstvenih štipendij itd.) tistim, ki ta predmet na univerzi sami raziskujejo in poučujejo.

Druge tri stolice so: stolica za srbskohrvatski in makedonski jezik s književnostima, stolica za ruski jezik s književnostjo in stolica za splošno primerjalno slovansko jezikoslovje.

Slovenski jezik s književnostjo se študijsko lahko veže razen z drugimi slovanskimi jeziki s književnostjo še z vsemi drugimi jezikovnimi skupinami ter z etnologijo in svetovno književnostjo.

Bistvena novost tega novega učnega načrta je delitev študija na nižjo in višjo stopnjo. Na nižji stopnji se študirajo predmeti slovenski jezik s književnostjo ali srbskohrvatski jezik s književnostjo ali ruski jezik s književnostjo. Od jezika se študira samo knjižni (ne pa tudi zgodovinska slovnica ali dialektologija), in sicer v obsegu 10/8 za slov., 8/16 za sh. in 8/20 za rus. Obvezen je tudi uvod v študij slovanskih jezikov 4/ in splošna fonetika 2/. Na višji stopnji se vse trem jezikom dodaja 6/ stare cerkvene slovanščine, če je tudi drugi jezik slovanski, nadaljuje se knjižni jezik (slovenski 4/4, ruski 8/8) ter dodaja zgodovinska slovnica 12/8 za slovenščino in 8/4 za srbohrvaščino, kolikor gre za jezikoslovno študijsko smer, v slovstvenozgodovinski pa je razmerje naslednje: knjižni jezik slovenski 4/2, zgodovinska slovnica z dialektologijo 4/4, ruski jezik 4/2 in srbskohrvatski jezik 4/4. Vsemu temu se dodaja v jezikoslovni skupini primerjalna slovnica slovanskih jezikov 4/2 in splošno jezikoslovje 2/2.

Če se je poleg slovenskega jezika (ali srbohrvaškega jezika) študiral neslovanski predmet, je bilo knjižnega jezika 4/4 in zgodovinske slovnice z dialektologijo 8/8, pri ruskem jeziku pa vsega le 8/8. — Primerjalno slovansko jezikoslovje se je lahko študiralo le ob slovenskem, srbohrvaškem ali ruskem jeziku kot drugem predmetu, in sicer v obsegu 12/8 za primerjalno slovansko slovnico, 8/4 za indoevropsko primerjalno jezikoslovje, 4/2 za litovski jezik in 2/2 za splošno jezikoslovje.

To pa še ni vse, saj pripombe k temu učnemu načrtu zahtevajo še naslednje znanje:

»Med študijem si mora kandidat mimo individualnega učnega programa pridobiti znanje:

** To se je v najnovejšem učnem načrtu iz l. 1969 prav na podlagi tega mesta mojega besedila in mojih ponovnih intervencij v samoupravnih forumih fakultete tudi zgodilo.

1. zgodovina slovenskega jezika: primerjalno slovansko jezikoslovje in južno-slovanski jeziki;
2. slovenski knjižni jezik: pasivno znanje še enega modernega zahodnega jezika in poljščine ali češčine;
3. slovenska dialektologija: primerjalno slovansko jezikoslovje in še en moderni zahodni jezik;
4. primerjalno slovansko jezikoslovje: ruščina in pasivno znanje vseh slovanskih jezikov;
5. slovanska leksikologija ali onomastika: pasivno znanje slovanskih jezikov;
6. starejša slovenska književnost: osnove latinščine in pasivno znanje še enega slovanskega jezika;
7. novejša slovenska književnost: pasivno znanje še enega zahodnega modernega jezika in enega slovanskega jezika;
8. novejša hrvaška in srbska književnost: isto kot pri 7;
9. ruski jezik: ukrajinski in beloruski jezik, osnove grščine;
10. novejša ruska književnost: ukrajinska in beloruska književnost.«

Že na prvi pogled se vidi, da je učni načrt prepotenten, da posebno v jezikoslovni skupini vse preveč poudarja kvantitetno načelo, ki kar mora oškodovati kvaliteto. Na drugi stopnji ima slov. knjižni jezik veliko preslaboten položaj, posebno še glede na dejstvo da se predava le v 3. letniku, ne pa tudi v 4. Slovenskemu (in analogno morda sh. in rus.) jeziku bi bilo treba v 3. in 4. letniku pripisati vsakokrat po 1/1 uro (sedaj naslovljeno kot splošno jezikoslovje). Očitno je namreč, da je splošne jezikoslovne zakonitosti mogoče najuspešnejše preučevati prav v okviru knjižnega jezika, ker se preučuje najpodrobneje. Težko si je misliti, da se bo sodobni jezikoslovec formiral tako, da se v zadnjem študijskem letu še posebej koncentrirajo predmeti, kot so zgodovinska slovnica in dialektologija, primerjalna slovnica slovanskih jezikov, lektorat slovanskega jezika, ob istočasnem vegetiranju slov. knjižnega jezika. Še huje je, če pomislimo tudi na dejstvo, da tudi v teh zadnjih letih študent skuša zadostiti tistemu, kar je učnemu načrtu za posamezne predmete dodano v opombah (prim. južnoslovanski jeziki, osnove grščine, latinščine, beloruski in ukrajinski jezik itd.).

Učni načrt iz l. 1961/62 je bil v veljavi tudi le nekaj let. 1964 je bil izdelan učni načrt, ki je veljal samo za šol. leto 1966/67. V bistvu je za slavistične predmete enak svojemu predhodniku, le fonetika npr. je koncentrirana na 1. semester, uvod v slovansko jezikoslovje pa se predava v 1. semestru 1 uro, v drugem 3. Podoben mu je učni načrt iz l. 1965. Glede na sodobne realne potrebe po tipu jezikoslovca in profesorja je dokaj uravnovešen. Znane 4 študijske skupine so lahko A ali B predmet in se vežejo tudi z neslovanskimi študijskimi skupinami fil. fakultete.

Razmerje med sodobnim jezikom in zgodovinsko slovnico z dialektologijo je za slovenski jezik 14/12 : 8/8, za srbskohrvatski jezik 12/1 : 8/8, za ruski jezik 12/28 : 8/8. Poleg tega ima slovenski jezik lektorat iz češčine ali poljščine 8 ur, srbskohrvatski jezik pa iz makedonščine 12 ur.

Skupina primerjalno slovansko jezikoslovje se loči od slovenskega jezika po tem, da ima namesto knjižnega jezika primerjalno slovnico indoevropskih jezikov s posebnim ozirom na baltske in slovanske jezike v obsegu 16/16, namesto

zgodovine jezika in dialektologije pa primerjalno slovnico slovanskih jezikov v obsegu 21/12, lektorskih vaj pa prav tako 8 ur.

Načrt iz l. 1965—1967 predvideva posebno jezikoslovno skupino. V njej so pod A slov. in sh. jezik z makedonščino ali pa slovenščina in ruski jezik. Število ur za knjižni jezik in za zgodovinsko slovnico z dialektologijo se poveča na 16/12 : 12/8 za slovenski, na 12/16 : 8 za srbskohrvaški in na 16/32 : 12/8 za ruski jezik. Stara cerkvena slovanščina se poveča na 4/3, doda pa se še primerjalna slovnica slovanskih jezikov 4/2 in splošno jezikoslovje 2/2. Tudi tu ima srbskohrvaški lektorat makedonskega jezika 12, slovenščina in ruščina pa češčino, slovaščino ali poljščino v obsegu 16 ur.

Če se posebna jezikoslovna skupina študira pod B, je razmerje za knjižni jezik in zgodovinsko slovnico (z dialektologijo) naslednje: 12/10 : 4/4 za slovenski, 10/16 : 4/4 za srbskohrvaški in 12/30 : 4/4 za ruski jezik. Srbohrvaščina ima tudi tu lektorat iz makedonskega jezika 12 ur.

Tudi v tej varianti učnega načrta je očitna zapostavljenost slovenskega jezika, posebno knjižnega, pa naj se jezikoslovna skupina študira pod A ali B. Saj ima slovenski jezik pod A 48 ur, ruski 68 ur in sh. 46 ur, pod B pa slovenski 30, ruski 50 in srbskohrvaški 46.

V primeri s študijskim predmetom jezik s književnostjo naraste v tej čisto jezikoslovni skupini število ur slovenskega knjižnega jezika za 2 enoti, zgodovinske slovnice in dialektologije pa za 4. Če upoštevamo še prirastek 10 ur primerjalnega slovanskega jezikoslovja in splošnega jezikoslovja ter 8 ur slovanskega jezika, se še bolj določno kaže miselnost, da so zgodovina jezika, drugi slovanski jeziki in primerjalna slovanska slovnica za formiranje sodobnega jezikoslovca pomembnejši od študija slovenskega knjižnega jezika. To pa je velika zmeta, kot je bilo že povedano. Škodljive posledice te zmete je nujno treba odpraviti s korekcijo ur v jezikoslovni (in slovstvenozgodovinski) študijski skupini deloma v smislu korekcije, kot smo jo priporočali pri študijskem načrtu 1961/62, še bolj pa z redukcijo srbskohrvaškega in ruskega jezika ter slovanskih lektoratov na razumno mero. Tako bi se dobile ure za slovenski jezik, ne le knjižni, temveč tudi za zgodovinsko slovnico in dialektologijo. Saj je vendar očitno, da je veliko jezikoslovnih disciplin mogoče in smiselno na znanstveni ravni obravnavati le v okviru slovenskega sodobnega knjižnega jezika (npr. stilistika, besedoznanstvo, besedotvorje, v veliki meri tudi skladnja, stavčna fonetika in naglas), potem pa v okviru slovenske zgodovinske slovnice in dialektologije. Pri sedanjem obsegu učnih ur za slovenski jezik (posebno še za knjižni) je tako smotrno delo po nepotrebnem ovirano in za posamezna področja jezika tudi onemogočeno.

Po predlogu učnega načrta s konca leta 1967, se je položaj slovenskega knjižnega jezika toliko poslabšal, kolikor je zgodovinska slovnica z dialektologijo povečala število učnih ur za 2 enoti, slovenski knjižni jezik pa je ostal pri svojem.***

(Se bo nadaljevalo)

*** Na podlagi zgornjih argumentov je bil najnovejši predlog učnega načrta iz l. 1969 res nekoliko modificiran v tem smislu, da je slovenski knjižni jezik dobil več ur, drugo pa je ostalo po starem.

Franc Šebjanič

Murska Sobota

PISMA MIHAELA BAKOŠA MIHAELU INSTITORISU-MOŠOVSKEMU

VII. pismo

Mož božji, nadvse častiti gospod, brat
in vsega spoštovanja vredni sosluzabnik v Kristusu!

V naših slovenskih cerkvah smo se z vsemi silami in marljivostjo trudili, da bi dosegli večjo popolnost tako pri službi božji, ki smo jo uvedli lansko leto, kakor tudi pri pouku šolske mladine. Da bi mogli ta naš načrt uspešneje izvesti, smo sklenili, da bomo dali našim otrokom in poslušalcem (vernikom) v roke prepotrebne knjige, in sicer najprej abecedno knjigo ali kot jo imenujemo — Abecedar. Leta 1715 je izšel slovenski abecedar, ki ne vem, kdo ga je napisal, in ga imamo pri rokah le v enem izvodu z naslovom: *Abecedarium Szlovenszko vö szpüscseno za drouvno deczo v Hali 1715.*¹¹ Ker nas torej sili potreba, da našim malim pomagamo pri tem nedostatku, sem, glej, pripravil novo (knjižico) z naslovom: *Szlovenszki Abecedar, pomnoženo in obogateno z molitvami, štirimimi pesmimi in besednjakom.* To je v glavnem prevod iz madžarskega gjurskega abecednika, vendar ne v celoti.

Ker pa sem nedavno z veseljem izvedel, da je v Požunu sedaj tiskar, v stroki izkušen človek naše vere, mi boš dovolil, prosim, spoštovani pokrovitelj, da se Te upam s temi novimi prošnjami nadlegovati; z vso vljudnostjo Te prosim samo s tem namenom, **da** Ti ne bi bilo pretežko to skromno delce, ki niti ni vredno Tvoje osebe, ob prvi priliki izročiti v tisk temu gospodu, meni sicer neznanemu tiskarju. Tega bi gotovo ne storil, če ne bi bil prepričan o Tvoji vnemi in zavzetosti za Božje in književne stvari ter, da ne omenjam, o Tvoji blagi naklonjenosti do mene. Preglej prosim s svojimi očmi to knjižico, preden bo šla v tisk in opozori, če bi Ti kaj ne ugajalo. O tem je vprašanje: *o številu zakramentov, in po Gospodovi molitvi (očenašu): ali se smejo svetniki po smrti častiti?* Če bi na primer menil, da je treba taka vprašanja v modernem času izpustiti, jih po svojem modrem preudarku popolnoma črtaj.

Za tiskarja bo prišlo v poštev naslednje:

- a) Pri črki 'z, označeni z okroglim naglasom ali vejico, naj pazi npr. — 'zila — vena; toda siba — virga se piše le z (znakom) s.
- b) Kjer bo opazil naglase nad á, é, í, naj jih upošteva zaradi izgovorjave.
- c) Podčrtana vprašanja naj se tiskajo v poševnem tisku ali na kakršen koli način z razlikujočimi se črkami.
- d) Naslovu naj se doda slika Odrešenika, ki z iztegnjeno roko vabi k sebi otroke, z naslednjim napisom: *Püszтите otroke +.*

Tisk naj bo jasen s srednjimi znaki, kot so natisnjeni v evangeliju v Novem zakonu častitega Kuzmiča. Če bo potreben kakšen popravek, ga bo lahko opravil moj nekdanji učenec Berke, ki pozna ta jezik in ki je, če se ne motim, še v Požunu v prvem razredu.

11. Naslov abecednika ni natančen, prav tako ne letnica izdaje. Očitno je, da je Bakoš imel v rokah tudi Temlinov Mali katekizem in je zato zamenjal letnico izdaje (ki bi se pravilno morala glasiti 1725).

e) Tristo izvodov bo iz gotovih razlogov zadostovalo.

Kakor hitro bo tiskar dokončal to delo in izstavil račun za opravljeno storitev, bo takoj prejel od nas plačilo.

Volilo 30 florenov, ki sem ga dolgo pričakoval, sem dne 7. februarja v redu prejel od odličnega gospoda Farkaša, med tem pa sem že prej imel napisano to pismo. Spoštovani pokrovitelj, za to Tvojo verno uslugo se Ti zahvaljujem in Ti bom hvaležen, dokler bom živel. V ostalem pa se vljudno priporočam blagim bratskim čustvom in ostanem z dolžnim spoštovanjem

Tvojega nadvse častitega imena

Mihael Bakoš

neutrudni častilec

Toth Keresztur, dne 7. febr. 1785

P. S. Belovo zgodovinsko gradivo sem v celoti dobil; poslal sem ga v Körmend gospodu Juriju Temlinu in on ga je z veliko hvaležnostjo sprejel.

VIII. pismo

Zelo častiti gospod, pokrovitelj, prijatelj
in najdražji brat v Jezusu Kristusu!

Vračam začetno knjižico, popravljeno in lastnoročno na čisto prepisano, da jo izročiš tiskarju. Zaradi mojega zdravstvenega stanja je nisem mogel dvakrat prepisati, zlasti žal pa mi je, ker je nisem mogel prej vrniti. Tiskar naj mi po javni pošti pošlje v pregled prvo polo (?); sam bom opravil popravke, on pa naj med tem dela s posebno pozornostjo in tako upošteva navodila na priloženem listu. Iz Tvojega nadvse zaželjenega pisma, ki si mi ga poslal, pa sem izvedel, da so mi tudi za to leto nakazali 30 florenov, ki jih pač nisem mogel uporabiti za natis knjižice. Zato pa Te zelo vljudno prosim, da mi jih pošleš po redni poti, z odbitkom 2. f. 30 ks. za slovansko pesmarico, ki mi jo tudi pošlji.

Sicer pa živimo sedaj do nadaljnjega v blagem miru, okrepljeni v polnem pokoju in v upanju na boljše. Težko nam je ob usodi superintendenta, ki se mu prejšnje zdravje v tem življenju ne bo več vrnilo, na kar lahko sklepam iz mnogih znakov, (ki sem jih opazil), ko sem ga v dnevih meseca avgusta obiskal. Ima namreč prizadet jezik, in takoj se zjoče nad veliko malodušnostjo, češ da njegovo trpeče srce, kot se je izrazil, ne najde tolažbe čustvom razen v joku. Zelo pa smo opazili, da zaradi tega šepa cerkvena uprava v naših krajih. In že priporočam Tvoje častito dostojanstvo Bogu, najvišjemu zaščitniku in ostanem Tvojega nadvse častitega dostojanstva

Toth Keresztur, dne 15. nov. 1785

trajen in uslužen častilec

Mihael Bakoš, služabnik Božje besede Toth. Ker.

IX. pismo

Spoštovanemu gospodu Mihaelu Institorisu, vzornemu predstojniku
(pošilja mnogo pozdravov) Mihael Bakoš

Svojo začetno knjižico, ki sem jo na čisto izpisal v novembrskih dneh minulega leta in jo zaupal Tvoji posebni skrbi in vodstvu, sem poslal v Požun, da jo natisnejo. Dovolil mi boš torej, spoštovani zaščitnik, da Ti zdaj ponovno pišem o tej drobni zadevi, ker namreč ne vem, ali se je (tiskar) že lotil dela ali ne. Nemajhna potreba namreč zahteva natis knjižice. O, da bi jo že videli v rokah učencev! Za primer pa, da oni tiskar ne more ali noče prevzeti tega dela, Te kar najponižneje prosim, da knjižico pošleš na-

zaj, da bi jo lahko ob prvi priliki poslali šopronskemu (tiskarju). Pokojnega odličnega gospoda Farkaša bo pri posredovanju pisem do mene nadomestil častiti gospod Samuel Gamauf, prvi pastor v Šopronu. Za pisanje in urejanje pesmi, ki jih je prav tako treba natisniti, ker sama potreba terja od nas to prizadevnost, pa še nisem pripravil nobenega načrta.

Ne bodi hud, da Te prosim, da mi varuješ moj beneficij 30 florenov, če in v kolikor Ti je mogoče, ali da mi še in še skušaš s svojim modrim nasvetom pomagati pri dodelitvi le-tega. (Pripisano: Toth Keresztur 1786.)

Sporočam Ti, da smo nedavno izvolili in dne 25. aprila slovesno ustoličili v Dömölku, ob navzočnosti mnogih odličnikov obojega stanu, superintendenta velečastitega Samuela Hrabrovskega. Vse je potekalo v določenem redu, pod predsedstvom vrhovnega inšpektorja Pavla Matkovicisa. Slavnostni govor je imel velečastiti David Perlaky na besedilo 1 Petr. 5, vrstica 4. Cerkevno upravljanje in vodenje naj ne bo gospodovanje. Za govor so mu zaploskali. V ostalem bodi priporočen Božji dobroti in bodi zdrav ter prosim, naj Ti ne bo pretežko, da mi ostaneš naklonjen kot doslej.

X. pismo

Spoštovani gospod pokrovitelj, brat in nadvse cenjeni prijatelj!

Dne 20. decembra pravkar minulega leta sem prejel v Körmendu Tvoje nadvse zaželeno pismo. Prejel sem tudi vanj priloženih 30 florenov, ki se zanje močno zahvaljujem, predvsem za Tvoje verno prizadevanje okoli njihovega izplačila. Iz Tvojega pisma razumem, da ima veleodlični gospod Willand, upravnik tega volila, pomisleke o tem, da bi samo jaz črpal iz te ustanove, ki je skupna za vse prekmurske Slovence. Spoštovani prijatelj, dobro se spomniš, kako in v kakšni zvezi sem zaprosil za to volilo in ga dvignil, ko sem bil še v Šurdu. V sedanjih okoliščinah se tudi ne potegujem zanj po kakšni osebni pravici, saj je skupna ustanova. Da pa mi je bila (le-ta) izplačana doslej že večkrat, še ko sem živel v Toth Kereszturu, sem to dosegel po posebni Tvoji dobroti in (po dobroti) (velecejenega) gospoda Willanda. Tvoja pisma pričajo (o tem). Nočem namreč, da bi mi kdo kdaj očital to ustanovo. Od tedaj služim Cerkvi med Slovenci v Tothságu in Bog ve, s kakšno vnemo želim, da bi skrbel v skupni blagor naroda, dokler mi ne opešajo moči; toda nočem si lastiti nobenih zaslug, vendar lahko rečem, da je malo sinov naše domovine, ki bi hoteli služiti svoji domovini s takšno vnemo, kot bi morali. V Nemes Kéru je častiti gospod Babič, po narodnosti prekm. Slovenec, ki je dobil prvi namestitveni odlok za cerkev v Pucincih, ki ga pa ni sprejel. Končno je bil nameščen v tej cerkvi gospod Berke, ki je tri leta prebil v Wittenbergu, je pa med ubogimi Slovenci živel tako pohujšljivo življenje, da se je moral po javnem odloku častitega (izbora cerkvenih) služabnikov umakniti iz cerkve v Pucincih, kateri na prekdonavskem območju ni enake, tako po številu vernikov kakor po dohodkih; zato pa se sedaj razpravlja o namestitvi tretjega pastora v naši Železni županiji. Kaj hočem s tem reči, boš s svojo modro sodbo lahko razumel.

Moja slovenska pesmarica bi bila končno povsem pripravljena, če me ne bi bila zatekla zelo težka bolezen, da sem moral skoraj za četrto leto odložiti to delo; in kar je še več, prejšnje zdravje se mi še ni povrnilo, kajti čutim, da so v meni ostali neki čirni na ledvicah, kar Madžar imenuje rácz. Vendar bom poskušal, kolikor mi bodo dopuščale moči, da bomo do prihodnje pomladi lahko poslali tiskarju čistopis. Samo še en pregled je potreben in čisti prepis. Delo bo imelo okoli 70 pol(?) Če ti ne bom preveč nadežen, spoštovani brat, bi Te prosil, da se ne braniš (napisati) kratek uvod v latinskem jeziku, opremljen s podpisom Tvojega imena — v blag spomin. Tudi jaz sam bom napisal predgovor v slovenskem jeziku, katerega bom prepisal iz rokopisa blagopokoj-

nega častitega Kuzmiča, ki je o tem delu že razmišljal; (ta rokopis) z nekaterimi že popravljenimi pesmimi, sem jeseni dobil v svoje roke. Meni, in vsem bo resnično drago, če bo ta knjiga ozaljšana tudi s kakšnim Tvojim uvodničem, kajti Tebe smatram in imam za najdražjega in najboljšega zaščitnika našega naroda. Za stroške pa nam bo Bog poskrbel; morda bo tudi sam tiskar počakal, proti izplačilu medobresti, dokler mu iz prodaje izvodov ne bi povrnili dolga. V Šopronu me je upanje prevaralo in nisem dobil ničesar; verniki so ta čas obremenjeni z mnogimi javnimi dajatvami in lahko obljubijo le malo ali nič.

Najlepše se zahvaljujem za drobce o dalmatinskem in koroškem jeziku, ki si mi jih posredoval. Jurij(a) Dalmatin(a) in Primož Trubar sta se zares trudila v koroških cerkvah v šestnajstem stoletju, okoli leta 1562 in 1584. Prvega biblijo v foliju imam tudi sam in, kot slišim, je z njimi oskrbljena tudi knjižnica v Požunu. Primerjal sem šesto poglavje, začenši od druge vrstice, in se najlepše ujemajo. Res imam že 45 let, pa bi v četrtni leta lahko dobro razumel njihov jezik. O, da bi lahko mogli najti zanje prekm. Slovenca, ki bi hotel preiti v ta gospodov vinograd; vendar tudi sam ne poznam takšnega (človeka). V Šopronu je sedaj okoli osem mladeničev naše narodnosti, ki pa so še slabotni. Poleg tega pa je sedaj v naši prekdonavski superintendenci kar splošno tarnanje o pomanjkanju osebja. Nič več drugega ne ostane, kakor da Te priporočim Božji milosti, da Te dobrotni Bog ohrani čilega in zdravega. V tem novem letu naj te okrepi z novimi močmi in Te osiplje s svojim nebeškim blagoslovom. Ko Ti to želim, se nenehno priporočam Tvoji dosedanji naklonjenosti in bratskemu prijateljstvu in ostajam

Toth Keresztur, dne 5. jan. 1788.

Tvojega cenjenega imena
vdani častilec
Mihael Bakoš

XI. pismo

Nadvse častiti gospod pokrovitelj in spoštovani
brat v Kristusul

Glej, končno sad mojega dela — en izvod knjige slovenskih himen. Edini vzrok, da je ta knjiga tako kasno izšla, je počasnost tiskarja v Šopronu, in sicer zdaj že pokojnega gospoda Siessa. S svojo modro sodbo prelistaj knjigo, napisano v našem slovenskem jeziku in boš v njej brez kakega dvoma razumel mnogo, ker je jezik zares slovanskega izvora. Kot se spominjam, sem Ti nekoč že opisal, kako zelo sem vzljubil v Požunu mnoge pesmi (ki so jih peli), pri bogoslužju; zelo drago in bi se (morda) ne lotil nekoristnega dela, če bi se tukaj pri izboru le-teh (pesmi) lahko oprl na pomoč kakega moža. Storil sem pač po meri svojih moči, kar sem mogel. Prosim, naj Ti ne bo pretežko, in pošlji to knjigo spoštovanemu gospodu Crudiju. Ko jo bo on pogledal, jo naposled, če bo ugajala, blagovoli odnesti v požunsko knjižnico, (da se ohrani) spominu. Pozno se sicer prebujamo ubogi prekm. Slovenci. Toda če bomo nadomestili izpad naših prednikov, ne bo nič ali le malo zamujenega.

Močno sem hvaležen in se zahvaljujem gospodu Bogu, da sem lahko, oprt na Vašo pomoč iz Požuna, oskrbel natis te prekristne knjige. Volilo treh let, 90 florenov namreč, sem uporabil v ta namen, prejel pa sem še 30 florenov preteklega leta za razčiščenje našega dolga. Za to Vašo blago pomoč se torej neskončno zahvaljujem Tebi, častiti brat, in predvsem preodličnemu gospodu zdravniku Willandu. Naj se Vam ne zdim, spoštovani pokrovitelji, nadležen, če bom tudi v bodoče še poprosil za to volilo v splošno korist naših cerkva. V ostalem pa se še naprej priporočam bratskim čustvom in ostajam z dolžnim spoštovanjem

Toth Keresztur, 9. febr. 1790.

vedni častilec
Mihael Bakoš
VDM. Toth.

XII. pismo

Spoštovani gospod pokrovitelj,
moj nadvse cenjeni brat v Kristusu!

Zaradi posebnih razlogov sem se vrnil v svojo cerkev v Šurdu, v kateri sem se prvič ukvarjal z bogoslužjem; za naslednika mi je bil postavljen veleugledni Franc Berke. O tej spremembi svojega položaja bi Ti moral že prej sporočiti zaradi tako tesne in posvečene povezanosti, ki je med nama. Čemu torej, boš vprašal, naša ustanova? Zdravniku gospodu Willandu sem pisмено sporočil: ona naj bi bila takšna, da bi bilo morda v njej (prekm.) slovenskemu narodu nekaj zagotovljenega tudi za bodoče; zanj (delež na ustanovi) sem se često, tudi zdaj, zahvalil gospodu upravitelju. Zadnja leta pa sem, kot Ti je zelo dobro znano, spoštovani brat, porabil to volilo za natis pesmarice.

Dne 17. junija mi je bila na minulem okrožnem zboru v kraju Fő Pécz naložena dolžnost, naj popravim Agenda Vandalica in jih uredim v obliki, ki mora biti potrjena na zboru. Če se nam bo torej treba v podobnem primeru zateči k temu dobrodelnemu volilu, z namenom namreč, da natisnemo agendo ali druge knjige (tedaj prosimo), naj se nam ne zapre dohod k tej ustanovi. Sedaj sem torej pastor v Šurdu in obenem sodovilni član (prek.) slovenskih cerkva, sicer bi se ne bil odrekel (prejšnji župniji). S tem pa te, spoštovani pokrovitelj, priporočam Božji dobroti in ostajam v trajnem spoštovanju vdan Tvojemu blagemu in bratskemu čustvu

Velespoštovanega gospoda

vdati častilec

Mihael Bakoš

VDM v Šurdu

Šurd, dne 8. junija 1791.

V prvih dveh nadaljevanjih popravi: 25/19 1783, 25/34 *Abecedarium*, 55/45 *Novum*, 56/21 *Monyorokeréku*, 56/37 *Bačič*, *Kéč*.

Zapiski, ocene in poročila

GLAS O ŠOLSTVU ZA NARODNOSTI V VOJVODINI*

(V zvezi z našim razpravljanjem o prekmurskem dvojezičnem šolstvu)

Veseli nas, da se zanimate za naše izkušnje pri reševanju vprašanj v zvezi s šolanjem pripadnikov narodnosti. Zelo radi vam dajemo to temeljno kratko informacijo. Če so vam potrebna še kakšna pojasnila, vam jih bomo zelo radi posredovali.

Na našem področju so, kakor v vsej Vojvodini, vse šole organizirane po načelu teritorialnosti. Ni posebnih šol za posamezne narodnosti, ampak vsi učenci z določenega področja obiskujejo isto, skupno šolo. Tako so glede na sestav učencev vse naše osnovne šole dvonarodnostne. Res imamo tudi enonarodnostne šole, vendar samo tam, kjer na področju vasi ali mesta, ki je območje kake šole, živi prebivalstvo samo ene narodnosti, tj. tam, kjer dvonarodnostnih šol tudi ni mogoče ustanoviti.

V takih šolah so razredi napravljeni na podlagi učnih jezikov, tako da vsaka narodnost posluša pouk v svojem maternem jeziku. V šoli obstajajo vzporedni oddelki s srbsko-hrvatskim in madžarskim učnim jezikom. Učiteljski zbor, uprava šole, vsa organizacija in vse zunajrazredne dejavnosti so skupne za vse učence ne glede na narodno pripadnost. To pomeni, da so učenci ločeni med učnimi urami, vse drugo pa je skupno za obe narodnosti. Za tako organizacijo dela je nujen učiteljski kader, ki dobro obvlada oba jezika; to smo si zagotovili v veliki meri.

* Objavljamo dopis Prosvetno-pedagoškega zavoda iz Subotice mariborski podružnici Slavističnega društva Slovenije.

Ker se vsi predmeti predavajo v materinščini učencev, nimamo dvojezičnega pouka v taki obliki, kot se izvaja v vaših šolah. Za vse predmete obstajajo enotni učbeniki v obeh jezikih. To se dosega tako, da se učbeniki prevajajo iz srbohrvaščine v madžarščino in se tiskajo v isti obliki in v isti opremi. Za materni jezik (madžarski) in nematerne jezike (srbskohrvatski in madžarski) se pišejo izvorni učbeniki.

V oddelkih z madžarskim učnim jezikom se dela po istem učnem programu kot v oddelkih s srbskohrvatskim učnim jezikom. To je v bistvu enotni republiški učni načrt in program za osnovne šole. Samo za jezikovni pouk obstajajo posebni programi, in sicer: za srbskohrvatski jezik v oddelkih z madžarskim učnim jezikom, za madžarski jezik kot materni, za madžarski jezik v oddelkih s srbskohrvatskim učnim jezikom in za madžarski jezik za tiste Madžare, ki obiskujejo pouk v oddelkih s srbskohrvatskim učnim jezikom. Obstaja tudi dopolnilni program za narodno zgodovino v oddelkih z madžarskim učnim jezikom.

Ker smo sprejeli načelo, da mora učno-vzgojni proces potekati v maternem jeziku (za to pa govore mnogi družbeni, pedagoški, psihološki in drugi razlogi), mi nimamo dvojezičnega pouka. V pouku pa vendar obstaja oblika dvojezičnosti, ki je specifičnost našega področja. Ta posebnost je v tem, da se v predmetnem pouku v materinščini (najpogosteje v oddelkih z madžarskim učnim jezikom) strokovno izrazje obdeluje tudi v nematernem (srbskohrvatskem) jeziku. Učitelji vseh predmetov (izvzeti so materni in tuji jeziki) ob koncu ure, potem ko je učna enota v popolnosti obdelana v maternem jeziku, v kratkem pogovoru pojasnijo strokovne izraze tudi v nematernem (srbskohrvatskem) jeziku. Bistvo tega je, da se ob popolnem upoštevanju načela pridobivanja znanja na podlagi maternega jezika dosega še dvoje:

1. Učenec vsak dan nekajkrat govori srbskohrvatsko o različnih temah. Tako je pogosto v stiku s srbskohrvatskim jezikom (ne pa tedensko samo štirikrat na urah srbskohrvatskega jezika), kar precej prispeva k obvladovanju jezika.
2. Učenec si pridobi strokovne izraze posameznih znanstvenih vej, se počasi in po malem uvaja v strokovni jezik posameznih ved (česar v urah srbskohrvatskega jezika ni mogoče doseči), to pa mu olajšuje nadaljevanje šolanja tudi v srbskohrvatskem jeziku v tistih strokovnih šolah, v katerih zaradi majhnega števila učencev ni mogoče odpreti posebnih oddelkov z madžarskim jezikom. Učenec se usposablja za uporabo strokovne knjige v srbohrvaščini in za to, da se lažje vključi v življenje delovne organizacije, če se zaposli.

Ta naša posebna oblika dvojezičnosti je podrobno izdelana, izvaja se v večini šol, obstaja tudi objavljeno gradivo.

Srbskohrvatski jezik se uči kot obvezni predmet v vseh oddelkih z madžarskim učnim jezikom; in sicer v I. in II. razredu po 20 minut na dan po posebnem programu in metodi, v III. in IV. razredu po 3 ure na teden, od V. do VIII. razreda pa po 4 ure na teden. Za ta pouk obstajajo sodobno koncipiran program in vsi potrebni učbeniki.

Madžarski jezik v oddelkih s srbskohrvatskim jezikom ima formalno status fakultativnega predmeta, vendar se ga v občinah Senta, Ada, Bačka Topola, Kanjiža in Mali Idjoš uče vsi učenci srbske in hrvaške narodnosti, medtem ko je v Sobotici, kjer je pouk uveden kasneje, takih učencev nekako pri 50 %. Madžarščina se poučuje po 3 ure na teden od I. do VIII. razreda. Sedaj se dela na tem, da bi se tudi pravno-formalno izenačil status obeh maternih jezikov. Tudi za ta predmet obstaja program; posebnih učbenikov pa še ni za vse razrede, vendar v I. 1970 že bodo.

Določeno število Madžarov (kakih 20 %) obiskuje pouk v oddelkih s srbskohrvatskim učnim jezikom. Da ti učenci ne bi ostali brez kulture svojega maternega jezika, jim je zagotovljen pouk maternega jezika. To je t. i. »gojitev maternega jezika«. Tudi za ta pouk obstajajo program in učbeniki; ne še za vse razrede, vendar se manjkajoči učbeniki že pišejo.

Nematerni jeziki se poučujejo po posebnem programu in po ustreznih metodah tudi v predšolskih ustanovah. Tudi to je ena naših specifičnosti in imamo glede tega precej izkušenj in gradiva.

Veselilo nas bo, če boste s to našo kratko informacijo vsaj do neke mere zadovoljni. Če vas bodo naše izkušnje še zanimala, vam jih bomo radi prikazali tudi obširnejše.

Direktor
Laslo Berkeš
Prosvedno-pedagoški zavod Subotica

PRVI UČBENIK POLJSKEGA JEZIKA V SLOVENŠČINI*

Ni dvoma, da je Slovencem tak učbenik zelo potreben. Kdor se je doslej hotel sam naučiti poljščine, je moral seči po tujejezičnih pomagalih, ki pa so bila večinoma težko dosegljiva; marsikoga je pri učenju oviralo tudi nezadostno znanje jezika posrednika. Toda poljski jezik in književnost pri nas vseeno nista bila brez vnetih privrženecov; stiki s poljsko kulturo so zaživel že pred prvo svetovno vojno, med vojnama in po osvoboditvi pa se je večje število slovenskih slavistov in prevajalcev strokovno izpopolnjevalo na Poljskem. V nekaj desetletjih je bilo v slovenščino prevedenih precēj svetovno pomembnih umetnin iz poljske klasične književnosti (Mickiewicz, Sienkiewicz, Prus, Żeromski, Reymont in dr.), izšla je antologija poljske lirike. Novejše avtorje pa smo prevajali manj, kakor bi zaslužili.

Dandanes se krog ljudi, ki se zanimajo za poljščino, čedalje bolj širi. Vse pogostejše so zamenjave znanstvenikov in strokovnjakov z najrazličnejših tehničnih in drugih področij, in niso več redki izobraženci, ki želijo v izvirniku spoznati bogato poljsko strokovno literaturo (zgodovina, sociologija, filozofija, medicina, itd.). Prav pa bi bilo, da bi tudi v praktičnih stikih (gospodarstvo, turizem) ta ali oni znal jezik svojega partnerja.

Zaradi pogostnih sičnikov, zlitih glasov ali šumnikov je poljščina za slovensko uho med slovanskimi jeziki najbolj nenavadna in za začetnika kar precēj nerazumljiva. Vendar ob intenzivnem študiju kaj hitro odkrijemo njene notranje jezikovne zakonitosti in številne poljsko-slovenske sorodstvene vezi; pozneje smo kar presenečeni nad ustaljenostjo in izrazno gibčnostjo knjižne poljščine.

Učbenik je sestavila slovenska polonistka Rozka Štefanova s sodelovanjem bivšega poljskega lektorja na filozofski fakulteti v Ljubljani, Władysława Łaciaka (besedila lekcij). V prvem delu (5—34) nas avtorica seznanja s poljskimi glasovi, z glavnimi glasovnimi premenami, z naglasom; dodala je nekaj primerjav s slovenskimi glasovi in nekaj pravopisnih pravil. Osrednji del (35—210) obsega 32 lekcij, katerih besedila so vsebinsko povezala potovanje dveh slovenskih zakonskih parov z avtom na Poljsko. Najprej spoznamo obe družini v Ljubljani, udeležujemo se njunih priprav na potovanje, nato spremljamo slovenske popotnike preko Budimpešte, Zakopanega, Krakova, Oświęcima in Kielec do Varšave; od tu se usmerijo na Baltik (Gdansk), nazadnje preko Torunja in Wrocława zavijejo nazaj v Gornjo Šlezijo. Besedila lekcij so napisana v brezhibni poljščini in tako sestavljena, da zajamejo okoli 4000 besed, na katere največkrat naletimo v vsakdanjem pogovoru s srednje izobraženim in kulturnim Poljakom. Čeprav avtorja besedila nista izbirala glede na ugotovljeno pogostnost rabe, se jima je vendarle posrečilo, da sta po »posluhu« v besedila uvrstila večino tistega besedja, ki bi ga lahko imenovali poljski knjižno-pogovorni minimum. Razumljivo je, da je avtorja pri enakomernem upoštevanju jezikovnega izraza omejeval zemljepisni in kulturno-zgodovinski okvir, vseeno pa tudi v takem osnovnem besednem zakladu pogrešamo npr. izraze za nekatera glavna oblačila (*koszula* — srajca, *marynarka* — suknjič, *spódnica* — krilo) in glavne jedi (*rosół* — mesna juha, *ziemniaki* — krompir, *jarzyna* — sočivje, ipd.).

* R. Štefanova — W. Łaciak, Učbenik poljskega jezika. DZS. Ljubljana 1969. 296 str.

Že v besedilih se uspešno uveljavlja prizadevanje avtorjev za naraven pogovor, še bolj pa se pogovorne možnosti razvejejo ob vprašanih, ki smotno oživljajo besede in zveze iz lekcij. Vendar je v škodo sicer živahno tekočemu pripovedovanju ponavljanje enakih ali podobnih obratov, npr. *ośrodek kultury i nauki, ośrodek przemysłowy i kulturalny, ośrodek kultury i sztuki*, ipd. K slovnici delu lekcij se bomo še vrnili. Tretji del (211—292) obsega abecedno urejen slovar vseh v knjigi rabljenih poljskih izrazov; pregibne besede so opremljene z osnovnimi slovnicihimi oznakami, tako da omogočajo tistemu, ki se je seznanil s slovnicihimi ogrodjem, tvorbo vseh oblik. Slovenski del se omejuje le na enega ali dva pomena, kar je dovolj za razumevanje poljskih besedil v učbeniku.

Ob splošnem dobrem vtisu, ki ga naredi učbenik, ne moremo mimo nekaterih kritičnih pomislov, ki jih zbuja zlasti prvi del, z naslovom *Najvažnejši podatki o glasovih*. Preden se lotimo podrobnejšega pretresa nekaterih trditev, moramo priznati, da je avtorica svoj postopek v obravnavi glasov sicer opravičila v podnaslovu (*na pravopisni osnovi*); vendar bi moralo biti bralcu jasno tudi s to opombo, kdaj gre za črko in kdaj za glas. Nočemo sicer reči, da je pisno-vizualna oblika obstajanja jezika manj pomembna od govorno-slušne, čeprav vemo, da je druga oblika prvotna; vsekakor pa mora ostati razmerje med obema oblikama čisto, in s termini, ki so izrazita last ene oblike, ni mogoče preskakovati v drugo. Nekatere nejasnosti so nastale tudi zaradi mešanja sinhronije in diahronije (mehčanje).

Tako npr. ne bi mogli sprejeti za dejstvo, da je *ó* poseben samoglasnik (str. 5), saj je *ó* le eden od obeh znakov za samoglasnik *u* (*u, ó*). S tem se je po nepotrebnem povečalo število poljskih samoglasnikov na devet (na str. 11 jih je v preglednici brez oklepajev osem). Zaradi nedoslednosti v pripisovanju trdosti in mehkości zdaj samoglasnikom, zdaj soglasnikom izjava na str. 6, da trdi samoglasniki ne vplivajo na sosednje soglasnike, nasprotuje primerom na str. 17 (*piaty, pióro, biały, miasto*, idr.), ki se izgovarjajo z mehčanimi *p', b', m'* (*p'onty, p'uro, b'aųy, m'asto*), čeprav jim sledijo »trdi« samoglasniki *o, u, a*.

Opis nosnih samoglasnikov je lepo pregleden in dovolj izčrpen; v tabeli so poleg nosnih *o* in *e*, ki imata svoja znaka v abecedi, v oklepaju navedeni tudi nosni *a, i, y, u* v tujkah (npr. *tramwaj, instynkt, rynsztok, kunszt*), zato bi pričakovali, da bo avtorica tudi v preglednici soglasnikov upoštevala mehčane *l', d', s', z', r'*, ki enako nastopajo le v mlajših izposojenkah. (Na str. 15 je ta možnost omenjena.) Obravnavo zamujanja (nesinhronosti) nosne izgovorne prvine pri poljskih nosnih samoglasnikih avtorica zaključuje z opozorilom, da so ti samoglasniki drugačni kakor sinhrono izgovarjani francoski ali podjunki na Koroškem. Medtem ko prva primerjava lahko koristi temu ali onemu učencu, druga v tem kontekstu nima praktične vredosti. Tudi tu moti ugotovitev: »črki [za nosni] *a* in *ę* se izgovarjata« (str. 8).

Razmišljajoči učenec bo prišel najbrž v zadrego ob razlagi, da v izposojenkah, kot so *armia, linia, Jugostawia*, itd. (str. 11), pisava z *-ia* (in druge povezave v paradigmi) ne pomeni, da je soglasnik pred samoglasnikom *a* mehčan, temveč da gre tu za zveze *-mja, -nja, -vja*; kajti v podobnih grafičnih zvezah na str. 17 bo moral verjeti, da gre za mehčani soglasnik plus *a* (*tiasko, hiacynt, geografia* — *f'asko, h'acynt, g'eografa*). Ali imamo kakšno oporo za to, da se *Jugostawia* izgovarja na koncu z *-vja, geografia* pa s *-f'a*? In kako izgovarjati *jugostawianin, krakowiak, warszawianka*? Težko je verjeti, da bi se v poljščini soglasniki pred *j* tako vztrajno upirali vsakemu mehčanju. Doroszewski navaja v svoji slovnici (*Podstawy gramatyki polskiej, I, 1963*) na str. 76 izgovor *x'erax'ia* (mehčani *x' + ia*).

Pri poljskih soglasnikih nasploh so še večje težave. Avtorica res ni imela lahke naloge že pri odločanju o njihovem številu; v novejših preglednicah (prim. Szober-Doroszewski, *Gramatyka j. pol., 1953*; Lehr-Splawiński — Kubiński, *Gramatyka j. pol., 1952*;

Stieber, Rozwój fonologiczny j. pol., 1956; Doroszewski, Podstawy gram. pol., 1963; Shevelov, A Prehistory of Slavic, 1964) to število namreč niha celo med 34 in 41. Deloma moramo izvor te pisanosti iskati v različnem razmejevanju fonetike in fonologije. v priznavanju ali nepriznavanju samostojnosti nekaterih mehčanih soglasnikov (labiali, velari) in dvojnih soglasnikov. Največ preglavic pri tem pa povzročajo tuje jezikovne prvine, ki se še niso docela prilagodile poljskemu glasovnemu sestavu.

R. Štefanova se je odločila za 38 soglasnikov. Opustila je že omenjene mehčane dentale, ki jih navajata Szober in Doroszewski, obenem pa je v preglednico vnesla hkrati *ʒ* in *ʒ*, kar je v isti govorni situaciji pravzaprav nezdružljivo. Mehčani *ʒ* šteje avtorica za enakovrednega drugim soglasnikom, medtem ko mu večina avtorjev tega statusa ne priznava. Brez škode bi mogel stati v razpredelnici namesto znaka *ʒ* kar navadni *j*; nadalje ni bilo potrebno uvajati v razpredelnico posebnih znakov za zlite glasove *dʒ*, *dʒ* in *dʒ*, in še tretjega znaka *x* za nezveneči velarni pripornik. S temi dodatnimi znaki si neizkušeni začetnik najbrž ne bo mogel veliko pomagati, lahko pa ga zapelejo v dvoumnosti ali napačno razumevanje. Tako npr. tudi razlaga, da »znak *x* pomeni nezveneči pripornik *ch* oz. *h*«, stvar prej zamegli kakor pojasni. Ali bo bralec vedel, da gre za en pripornik, ki ga zaznamujeta dve črki, ali bo prepričan, da sta mišljena dva različna pripornika? Verjetno bi bilo najmanj nesporazumov, če bi avtorica v razlagah dosledno uporabljala samo naš znak *h* (razen v primerih, ko je govor o poljskih črkah).

Na str. 15 ne moremo soglašati z opisom in razlago izgovora trdega *ʒ*. Preseneti že uvodni stavek: »... ta glas se izgovarja na dva načina«. Mišljeno je pač, da pomeni čika *ʒ* enemu trdi *ʒ*, drugemu *ʒ*, kajti enega glasu ne moremo izgovarjati na dva načina. Tudi priporočilo za izgovor, po katerem naj bi rob jezika tako odmaknili od kočnikov, da bo ob straneh uhajal zračni tok, učencu ne more pomagati, kajti tega artikulacijskega giba, kakor še nekaterih drugih, ne moremo usmerjati po naši volji in ga tudi ne moremo kontrolirati, kot npr. lego ustnic ali konice jezika. In v nadaljevanju imamo spet opravka z mešanjem črka-glas: »...sicer pa se izgovarja brez zapore ob zobeh, kot soglasniški *u* (*u*), ki je enak našemu *ʒ* pred soglasniki in na koncu besede (molčal)« — pravilno: ki je enak našemu *u*.

Pri obravnavi slovensko-poljskega glasovnega razmerja (str. 31) je trditev, da so se zadnji vokali razvili iz prednjih, vseeno preveč kategorična, saj velja to le za njih manjšino. Zdi se, da bi morala avtorica tudi jasneje opredeliti razliko med omehčanimi in mehкими soglasniki, kajti le tako bi bilo mogoče povsem razumeti, kaj pomeni trditev »... danes pa ima poljščina za vsemi mehкими soglasniki tudi zadnje vokale...«.

O vsebini osrednjega dela (lekcije) smo že govorili; tu naj navedemo le še nekaj drugih pripomb. Prevajanje besed in zvez v slovarčku ob lekcijah je skrbno in ustrezno, toda včasih učenec z danim prevodom glagola le ne bi mogel dobro prevesti stavka, npr. (40): *A więc od jutra staramy się o paszporty*. Če se odločimo za *se trudimo, se bomo trudili*, kakor sta avtorja prevedla *staramy się*, ne dobimo prevoda. Vendar so take nerodnosti zelo redke. Posebno koristna je ob nekaterih lekcijah primerjava poljskih in slovenskih besednih vezav, ki pomaga odstranjevati slovenske sintaktične vzorce; ti so namreč najbolj vztrajen vir za napake v poljščini (jezikovna interferenca).

R. Štefanova je ob lekcijah strnila razlago najvažnejših dejstev iz poljske slovnice. Kljub zgoščenosti, ki jo je narekoval obseg učbenika, ni prizadeta preglednost. Znano je, da je sklanjatev poljskih samostalnikov precēj »muhasta« in da je pri sklanjatvi in spregatvi treba dobro poznati vso raznolikost samoglasniških in soglasniških premen. Vso to gmoto je avtorica uspešno pregnetla in metodično spretno razvrstila. Pri razvrščanju glagolov pa vseeno moti, da R. Štefanova ne pripisuje nobenega pomena ločevanju tistih vzorcev, ki so zgled za oblikovje neznanskemu številu glagolov, od popolnoma osamljenih, posebnih. Tako npr. na str. 44 v istem odstavku govori o tem, da se osnova

glagolov tipa *pyta-m* v 3.os.mn. podaljšuje za *-j* (*pytaj-*), osnova glagolov *wie-m*, *da-m*, *je-m*, pa za *-dz-* (*wiedz-*, *dadz-*, *jedz-*). Vztrajati pri končnici *-a* za glagole tipa *pyta-m*, nima pomena. Ta vrsta glagolov obsega bržkone več ko polovico vseh poljskih glagolov, ker vključuje vse drugotne nedovršnike na *-a-*, *-wa-*, *-ja-*, *-iwa-*, *-ywa-*, *-ewa-*, zato bi bilo bolje ostati pri enotni sedanjšiški osnovi *pyta-* in končnici *-jQ* za 3. osebo mn. (*pyta-m*, *pyta-sz*, *puta-ø*, *pyta-my*, *pyta-cie*, *pyta-jQ*). Pri drugi lekciji bi v zvezi z glagoli veljalo pripomniti še to, da bi zaradi metodične čistosti tudi v vajah vsaj v glavnem kazalo ostati pri glagolih prve spregatve, ki so glavna tema te lekcije; z glagoli *pomieścić*, *mówić*, *przymować*, *opiekować się* nehote posegamo naprej.

V vsebinsko območje glagolske obravnave sodi tudi prevod naslova GLAGOLSKI VID (ASPEKT) — POSTAĆ GLAGOLA. Ker tudi poljska lingvistika ločuje med tkim. *rodzajem* (*postać*, *sposób*) *czynności*, ki je pretežno pomenska kategorija, in praviim vidom (aspekt), ki je slovnčna kategorija, mešanje teh dveh terminov (aspekt — *postać*) ni več dopustno. (Prim. Z.Golqb, A.Heinz, K.Polański: Słownik terminologii językoznawczej, Varšava 1968).

Pri obravnavi veznikov, zlasti podrednih, je samo slovenski prevod posameznega veznika večkrat nezadosten ali celo varljiv; kako naj npr. razumemo vrednost poljskega veznika *lubo*, ki je preveden s slov. *dasi*, če je ta veznik malodane izločen iz sodobne knjižne rabe. Zelo koristna bi bila ločitev na stilsko nevtralne in druge veznike, vsi pa naj bi zaživel v svojem resničnem kontekstu.

Jezikovno je učbenik napisan tekoče in skrbno, le ponekod osupne kakšen »povešen« stavek, kot npr. tale na str. 54: »V nedoločniku ima velika večina glagolov med korenom oziroma podstavo in nedoločniško končnico -ć pripono.«

Razumljivo je, da del pripomb, ki so manj pohvalne, nikakor ne more okrniti osnovnega namena učbenika, niti ne želi zmanjšati njegove vrednosti. Kdor se le hoče naučiti tega po pomembnosti drugega, po »eleganci« prvega slovanskega jezika, ga bo uporabil s pridom in zadovoljstvom.

F. Jakopin
Filozofska fakulteta Ljubljana

NEKAJ MISLI K JEZIKOVNI KULTURI ABSOLVENTOV SREDNJIH ŠOL*

V svojem kratkem prispevku k razpravi o stanju pouka slovenskega jezika v osnovnih in srednjih šolah ne nameravam ocenjevati dela učiteljev materinščine na teh zavodih. Nisem namreč naklonjena kritiki, ki je danes zelo običajna: krivdo za neuspeh na univerzi, visokih in višjih šolah zvrčamo na delo srednjih šol, te na osnovne šole, a slednje — na pomanjkljivo domačo vzgojo, starši pa zopet na šolo. In tako se vrtimo v krogu očitkov in obsodb, ki ne vodijo nikamor, najmanj pa k izboljšanju jezikovne kulture mladih ljudi.

Naj samo na kratko nakažem, kaj smo ugotovili učitelji slovenskega jezika na pedagoški akademiji v Mariboru, to je na šoli, kjer moramo v dveh letih usposobiti študente za poučevanje slovenskega jezika na osnovnih šolah. Pri tem zadevamo ob skoraj nepremagljive ovire. Naši študentje so se sicer odločili za študij materinščine, njihovi učni uspehi v srednjih šolah so bili dobri in prav dobri, vendar kljub temu povečini ne poznajo sistema slovenskega knjižnega jezika, ne znajo se orientirati v jezikovnih učbenikih in prročnikih — ne v starih in ne v novih —, največje težave pa nastajajo spričo tega, da niso vajeni v praksi uporabljati pravopisnih in pravorečnih norm. Njihovo pismo in ustno izražanje je zelo pomanjkljivo in površno.

* Razprava na strokovnem seminarju slavistov v Kranju, sept. 1969.

Ta spoznanja so narekovala način dela na pedagoški akademiji: z mnogimi pravorečnimi, pravopisnimi in slogovnimi vajami skušamo zamašiti vrzel v znanju naših študentov, jih pripraviti do tega, da bi se skrbneje pismeno in ustno izražali in se tako usposobili za poučevanje na osnovni šoli. Svojih dosedanjih uspehov ne moremo biti veseli: naših diplomantov je sorazmerno malo, pa še za vse tiste, ki so uspešno diplomirali, ne moremo trditi, da so za poučevanje na osnovni šoli strokovno in metodično dovolj usposobljeni. Dve leti sta vsekakor prekratek čas za to, da bi študentje osvojili jezikovni sistem ter odpravili napake in površnosti v svojem ustnem in pismenem izražanju.

To, kar sem doslej navedla, ugotavljamo vsa leta obstoja našega zavoda, že četrto leto pa poskušamo priti do trdnejših in jasnejših podatkov o znanju vpisanih študentov s pravopisnimi, oblikoslovnimi, sintaktičnimi in stilističnimi testi, ki jih izvajamo s študenti v prvih urah njihovega študija na našem zavodu. Te preizkuse sedaj analiziramo in skušamo priti do primernih zaključkov. Sodimo, da so štiri generacije študentov dovolj široka osnova za takšno delo; izsledke teh obdelav bomo objavili v eni izmed prihodnjih števil Jezika in slovstva.

Moja današnja razprava in napovedana analiza želita spodbuditi učitelje materinščine na srednjih in osnovnih šolah, pa tudi vse članstvo Slavističnega društva k temu, da bi kar najbolj objektivno poskušali ugotoviti, kje so vzroki za tako šibko jezikovno kulturo naših mladih ljudi. Najbrž bodo v težavah, ki nastajajo zaradi:

- prevelike obremenitve učiteljev slovenskega jezika s šolskim in izvenšolskim delom;
- omalovaževanja dela učiteljev materinščine in v zvezi s tem izenačevanja njihove tedenske obveznosti z obveznostjo učiteljev drugih strok;
- slabe kvalifikacijske strukture osnovnošolskih učiteljev materinščine;
- prenatrpanih učnih načrtov;
- neenotnosti učbenikov in priročnikov za slovenski jezik, itd., itd.

Prav gotovo bo poglobljena analiza našla še več objektivnih vzrokov za slabe učne uspehe, sodim pa, da bomo lahko izboljšali delo le, če bomo začeli pri sebi — pri našem osebnem prizadevanju za kar najboljše strokovno izpopolnjevanje in za kar najbolj vsestransko pripravljeno učno-vzgojno delo v šolah.

Francka Varl
Pedagoška akademija Maribor

JEZIKOSLOVNI PRISPEVKI V JEZIKU IN SLOVSTVU 1968 IN ŠE KJE

A. Bajec, Slovenski knjižni jezik, JiS 1968, 69—74.

Avtor poudarja srečno naključje, da je Biblija v prevodu Jurija Dalmatina — ta najvišji dosežek slovenske protestantske književnosti — lahko tudi v naslednjih stoletjih nadaljevala knjižno izročilo. K tradiciji 16. stoletja se je slovenski knjižni jezik vnil prvič z Japljem, drugič pa s Škrabcem. Nato avtor kritično pretresa zgodovino normiranja slovenskega jezika in koncipira smernice za delo prihodnjih slovniciarjev, pravopiscev in slovarnikov.

Breda Pogorelec, Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku, JiS 1968, 145—150.

Avtorica posveča raziskovalno pozornost stavčnim zvezam z dativom, gradivo za svoja izvajanja pa črpa iz slovenskih besedil od Brižinskih spomenikov do časa moderne.

Tine Logar, Štajerska narečja, JiS 1968, 171—175.

Avtor najprej zemljepisno določa štajerske govore glede na sosednja narečja, nato pa z zgodovinskega vidika pojasnjuje razvoj glasovnega sistema štajerskih govorov do današnjega stanja.

Jože Toporišič, Priredni odnosi v slovenskem knjižnem jeziku, JiS 1968, 184—192.

Avtor priporoča poenotenje poimenovanja prirednih odnosov; v delnem nasprotju s tradicionalno slovensko slovnico poimenuje tako še enako razmerje delov sporočila tudi na ravni stavčnih členov in ne samo na ravni stavkov. Nadalje dosedanjim vrstam prirednja dodaja še stopnjevalno (gradacijsko) in pojasnjevalno (eksplicitivno). Tradicionalna slovenska slovnica namreč loči samo vezalno, ločno, protivno, vzročno in sklepalno.

Jakob Rigler, Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku, JiS 1968, 192—199.

Avtor posveča svoje razpravljanje problemu, ali v slovenskem knjižnem izgovoru velja določiti tudi tonemsko naglaševanje ali ne. Velik del slovenskih narečij je namreč tonemsko nasprotje izgubil in tudi slovniciarji tonemsko razglaševanje precej zanemarjajo. Avtor meni, da je treba najprej ugotoviti toneme knjižnega jezika, pri tem pa upoštevati splošno rabo pri uporabnikih knjižnega jezika; le delno naj se pri normiranju upošteva tudi izročilo.

France Tomšič, Brižinski spomeniki, JiS 1968, 203—207.

Avtor ugotavlja, da je treba Brižinske spomenike šteti za slovensko besedilo. Vsi trije spomeniki so jezikovno enaki, med seboj enotni po glasovnem, oblikoslovnem in skladenskem ustroju. Razlika med drugim spomenikom — spovedno pridigo — ter prvim in tretjim je stilistične narave in je utemeljena v vsebini spomenika samega. Tudi če bi upoštevali skrajno možnost, češ da je brižinska pridiga starocerkvenoslovansko besedilo, bi v dolgi rabi med Slovenci izgubila redke starocerkvenoslovanske posebnosti.

Stane Suhadolnik, Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika, JiS 1968, 219—224.

Avtor govori o konceptu slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki ga pripravlja Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Na novi slovar so vplivala tale dejstva: da bo izšel 70 let po Pleteršnikovem, da je zadnji v vrsti evropskih nacionalnih, zlasti slovanskih sodobnih slovarjev, da ga sestavlja številčno nezadostna in generacijsko različna skupina in da slovarji sodobnih jezikov nasploh kažejo premajhno sistemskost pri obravnavi in prikazovanju jezikovnih pojavov.

France Bezljaj, Nekaj slovenskih in baltskih leksičnih paralel, (Einige slovenische und baltische lexische Parallelen), *Linguistica* VIII : 1 (1966—1968), 63—81.

Avtor ugotavlja, da kaže slovensko — predvsem starejše in narečno — besedišče marsikatero skupno črto z besediščem v litovščini, letščini ali stari pruščini. Podobnosti so tolikšne, da zahtevajo ponoven pretres dosedanjih gledišč na balto-slovansko jezikovno skupnost.

Jakob Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, SAZU, Dela fil. lit. 22. Ljubljana 1968, 277 str.

V knjigi o jeziku slovenskih protestantov posveča avtor glavno pozornost Primožu Trubarju. Ugotavlja, da je bil Trubarjev koncept knjižnega jezika drugačen, kot se je doslej mislilo, in da so se podcenjevala njegova filološka prizadevanja in sposobnosti. Trubar ni povzdignil v slovenski knjižni jezik dolenjsko narečje svoje domače vasi Raščice, ampak domačemu narečju nekoliko prilagojen govor Ljubljane. Trubar je izbral torej za osnovo knjižnega jezika osrednji slovenski govor, ki v sebi združuje prvine dveh najobširnejših slovenskih narečij, obenem pa je bil to jezik največjega slovenskega mesta.

France Drolc
Filozofska fakulteta Zagreb

BELOKRANJSKI NABÀRE, NABÔGA, NABÔZI, REVO NE IN ŠE KAJ

Odgovarjam na zapis Hinka Wilfana v Jeziku in slovstvu o štirih zanimivostih belokranjskega narečja.

H. Wilfanu so se zdele štiri nove besede, ki jih je slišal v Beli krajini, zanimive, a zanje ni mogel najti razlage. Verjetno zato ne, ker se je v razlago preprostih ljudi vmešaval in nanje vplival, kakor sam pravi, namesto da bi bil samo poslušal ali kvečjemu spraševal.

Sicer pa teh besed niti ne moremo razlagati niti jih določiti po spolu, kajti to so miselni prislovi. Če jih prevedemo v knjižni jezik, zgubijo precej svoje pomenske in doživljajne vrednosti. A poskusimo vendarle:

— *nabàre* pomeni »presneto, čuj!«. Bogatejši pomen vzklika je: »Nekaj zanimivega, napetega boste slišali.« (Prim. iz Wilfanovega sestavka: *Znaš, nabàre, čudno se to gòdi.*)

— *nabôga* je milejši izraz pritrtilnega začudenja, blizu vzkliku »za božjo voljo!« (Wilfan: *Nabôga, ôca, kak je ta pes velik!*)

— *nabôzi* je milejši izraz začudenja, ko poveš kaj slabega. (Wilfan: *Nabôzi sem bolna, da me bo konec.*)

— *revo ne!* pa bi se dalo povedati s knjižnim »Kaj še!« (Wilfan: *Revo ne! Ne grem ti delat.*)

Vsi ti izrazi se izgovarjajo z določeno intonacijo; so čustveno poudarjeni.

V kategorijo prislovov bi spadali tudi belokranjski izrazi *obkèvre* »ob kateri uri«, *obsèvre* (ob tej uri), *vale* »tako«, *za vavek* »za vedno«, *na rastilu* (se bo posušilo) »na rasti (se bo posušilo)«.

Verjetno vam bo podobno razlago poslal še kak Belokranjec.

Zinka Znidaršič
Osnovna šola Vrhovci

PRIPIS K BELOKRANJSKIM POSEBNOSTIM

Morda koga zanima še to, iz česa bi se razvile vse te posebnosti (prve štiri bi lahko imenovali členke, so pa blizu medmetom).

Težave povzročata pravzaprav le *nabàre*, medtem ko sta *nabôga* in *nabôzi* po vsem videzu okamenini iz predloga + sklonske oblike samostalnika bog. Spominjata nas na vzklike *pri bogu*, *za boga*. Podobno bi se dalo razlagati tudi *nabare*. To bi bilo lahko prvotno *na + bože* (tj. medmet *na + zvalnik samostalnika bog* (tj. *bože*) ali pa *ne + zvalnik*). Pleteršnik res navaja *nabore* in s kazaljko pošilja k *neborè* (nekako »revež, reva«), kar je blizu belokranjskemu *nabare*; seveda bi to bilo pričevanje za razvoj nikalnice *ne* v *na* tudi v Beli krajini, hkrati pa za akanje v prednaglasnem zlogu (ki se v belokranjščini v kaki besedi res tudi najde), preden je nanj prešel naglas s konca. Glas *r* v besedi *nabare* je nastal seveda iz *ž* (imamo ga tudi v *bormeš* npr. v okolici Brežic /iz *bože + me + že?*) *Z* namesto *g* v *naboz* pa je običajna premena mehkonobnega zvonečega zapornika po 2. palatalizaciji (po vsej verjetnosti je bil (po Škrabcu) v mestniku ednine v takih primerih za končnico glas *jat*, ki je povzročil to premeno). — *Pri revo ne* jasno vidimo sestavo iz nikalnice *ne* in *reva*, kar je oboje splošno slovensko. Ta vzklik je znan tudi v brežiškem kraju.

In še gradivo iz dopisa bralke: *obkev* < *ob koji ure*, *obsev* < *ob sej ure*; *vale* navaja že Ramovž v Dialektih (podobna beseda je v srbohrvaščini); *vavek* spominja na srbskohrvatsko *uvek* in je v slovenščini (s spremenjenim pomenom in obrazilom) *vekoma*.

Če ve kdo boljšo razlago od naše, jo bomo radi objavili.

J. T.

GRADIVO

V OCENO SMO PREJELI

Lino Legiša, Zgodovina slovenskega slovstva, VI. V ekspresionizmu in novi realizem. Slovenska matica. Ljubljana 1969. 449 str.

Nace Šumi, Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem. Slovenska matica. Ljubljana 1969. 175 str.

— *Jadranski koledar 1970*. Izdalo Založništvo tržaškega tiska. 289 str.

— *Jazykovedný časopis. Ročník XIX, 1968*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 243 str.

Izidor Cankar, Lepslovje — eseji — kritika. Druga knjiga. Slovenska matica. Ljubljana 1969. 428 str.

Edvard Kocbek, Poročilo. Pesmi. Založba Obzorja Maribor. 1969. 84 str.

Andrej Hieng, Gluhi mož na meji. Televizijska igra. Založba Obzorja Maribor. 1969. 47 str.

Andrej Hieng, Burleska o Grku. Televizijska igra. Založba Obzorja Maribor. 1969. 48 str.

Andrej Hieng, Cortesova vrnitev. Radijska igra. Založba Obzorja Maribor. 1969. 31 str.

Ivan Tomažič, Glas »Korotana«. Dunaj, 1969. 26 + II str.

Vera Remic-Jager, Jezikovna vadnica z berilom za poklicne šole. Založba Obzorja Maribor. 1969. 319 str.

Nada Gaborovič, Kariatide. Roman. Založba Obzorja Maribor. 1969. 288 str.

Dr. Fran Vatovec, Slovenska in jugoslovanska časniška beseda. Založništvo tržaškega tiska. 1969. 99 str.

— Knjiga 69. Štev. 9, 10—11.

— Londonski sporazum. Ponatis iz »Primorskega dnevnika« glavnih dokumentov: Spomenice o soglasju, Posebnega statuta in dr. Založništvo tržaškega tiska. 1969. 16 str.

BILANCA STANJA NA DAN 31. 12. 1969

AKTIVA		PASIVA	
1. Blagajna	24,80	1. Pasivne časovne razmejitev	24.584,70
2. Sredstva na žiroračunu	1.556,15	2. Lastna sredstva	1.580,95
3. Dolžniki 1967—1969	2.895,—		
4. Dolžniki 1970	21.689,70		
S k u p a j	26.165,65	S k u p a j	26.165,65

OBRAČUN DOSEŽENIH IN UPORABLJENIH SREDSTEV

1. Stroški tiska 1-8/1969	43.476,85	1. Subvencija RSPTZ 1969	35.000,—
2. Stroški tiska 1-1969/70	7.982,35	2. Subvencija SDS 1969	3.000,—
3. Stroški uprave	2.987,15	5. Realizacija	46.644,40
3. Potni stroški	1.419,40		
4. Honorarji 1-8/1969	19.519,45	S k u p a j	84.644,40
Honorarji 1,2-1969/70	4.649,05		
5. Prispevki od honorarjev	3.663,35		
6. Sredstva za izravnavo	946,80		
S k u p a j	84.644,40		

V Ljubljani, 18. januarja 1970

Ema Graul

dr. Jože Toporišič